

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра туризму та країнознавства

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

_____ Горіна Г.О.

« ____ » _____ 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

зі спеціальності 242 «Туризм»

за освітньою програмою «Туризм»

на тему: **«ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ
НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

Виконав здобувач 4 курсу групи зТУР-19
вищої освіти Безлюдна Милана Олексіївна

(підпис)

Керівник: ст. викладач Снігур К. В.

(підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань
Здобувач вищої освіти _____

Кривий Ріг
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра туризму та країнознавства
Форма здобуття вищої освіти заочна
Ступінь «Бакалавр»
Галузь знань 24 «Сфера обслуговування»
Освітня програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

_____ Горіна Г.О.

« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Безлюдна Милана Олексіївна

1. Тема роботи «Організація культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині: сучасний стан та перспективи розвитку». Керівник роботи ст. викладач Снігур К. В. Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського від «14» лютого 2023 року № 29-с
2. Строк подання студентом роботи: «29» травня 2023 року
3. Вихідні дані до роботи: офіційні звіти Асоціації міст України, Головного управління статистики у Дніпропетровській області, Державного агентства розвитку туризму України, Державної служби статистики України; інформація та аналітичні матеріали Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області, Дніпропетровської державної обласної адміністрації, Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій; матеріали веб-сайтів ICOMOS, The World Tourism Association for Culture and Heritage, National Trust for Historic Preservation, UNESCO, Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького та Криворізького історико-краєзнавчого музею; нормативно-правові акти з питань регіонального розвитку Дніпропетровщини; міжнародні

та вітчизняні наукові праці; періодичні наукові видання; туристичні портали та інформаційні джерела мережі Інтернет.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): дослідження теоретико-методичних основ культурно-пізнавального туризму; аналіз сучасного стану розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині; розробка рекомендацій щодо напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): 9 рисунків, 7 таблиць, 6 додатків.

6. Дата видачі завдання «15» лютого 2023 року

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження, аналіз бази та літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження. Формулювання, обґрунтування та затвердження теми роботи	01.03.2023	виконано
2	Підготовка основної частини роботи	01.05.2023	виконано
3	Підготовка висновків та рекомендацій роботи	08.05.2023	виконано
4	Підготовка вступу роботи.	15.05.2023	виконано
5	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів, оформлення роботи	22.05.2023	виконано
6	Представлення роботи на кафедрі для рецензування	29.05.2023	виконано
7	Оформлення презентаційних матеріалів, проходження нормоконтролю	31.05.2023	виконано
8	Захист дипломної роботи	08.06.2023	виконано

Здобувач в. о.

_____ (підпис)

Безлюдна М. О.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Снігур К. В.

_____ (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок: 57, рисунків: 9, таблиць: 7, використаних джерел: 59, додатків: 6.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження сучасного стану та визначення перспективних напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Об'єкт дослідження: туристична діяльність в Україні

Предмет дослідження: особливості розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Завданнями роботи визначені: дослідження теоретико-методичних основ культурно-пізнавального туризму; аналіз сучасного стану розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині; розробка рекомендацій щодо напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Методи використані у кваліфікаційній роботі: теоретичного узагальнення та системно-структурного методу (для дослідження теоретико-методичних основ культурно-пізнавального туризму), статистичного методу (для обробки статистичної інформації), аналізу (для дослідження сучасних тенденцій та особливостей розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині), абстрактно-логічного методу (для визначення основних проблем та переваг культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині), абстрактно-теоретичного методу (для узагальнення та формування теоретичних висновків) та методу моделювання (для визначення перспективних напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині).

Основні результати дослідження: В результаті проведеної роботи досліджено теоретико-методичні основи культурно-пізнавального туризму; проаналізовано сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині; розроблено рекомендацій щодо напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Основні висновки та рекомендації: на основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні і практичні висновки та розроблено практичні рекомендації щодо напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині: розвиток мілітаризованих напрямів культурно-пізнавального туризму; підтримка руху Slow Cities; розвиток туристського сторітеллінгу; зміщення акценту на креативність форм культурно-пізнавального туризму; впровадження сучасних travel-трендів; використання сучасних засобів маркетингу для просування туристичного продукту Дніпропетровщини.

Ключові слова: ТУРИЗМ, КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ, ВИДИ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ, ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ, ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, ВІРТУАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Основна частина	
Висновки та рекомендації.....	38
Список використаних джерел.....	44
Додатки.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Через повномасштабне російське вторгнення в Україну туристична сфера держави досить сильно постраждала. Туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився. Не винятком стала і Дніпропетровська область. Замість розвитку міжнародного та внутрішнього туризму спостерігається безперервна міграція всередині регіону та поза його межі. Водночас, поступове звільнення українських територій від російських військ дає надію на повернення до мирного життя та відновлення повноцінної туристичної діяльності у найближчому майбутньому.

Зважаючи на важкі обставини з логістикою та частково знищену туристичну інфраструктуру та об'єкти, підприємствам туристичної індустрії довелося адаптуватися під сучасні реалії, задля організації туристичної діяльності.

Одним із затребуваних видів туризму, який залишився актуальним в регіоні під час війни, є культурно-пізнавальний. Адже він одночасно, задовольняє туристичні потреби місцевого населення, виступає засобом інформування про історію та культуру Дніпропетровщини та відіграє важливу роль в осмисленні власної ідентичності, відродженні національних традицій та формуванні національної свідомості. Крім того, наявність надзвичайно багатих природних, історико-культурних та етнографічних ресурсів дають можливість задовольнити потребу у якісному культурно-пізнавальному туристичному продукті як внутрішніх, так і міжнародних туристів та просувати національний туристичний продукт на міжнародний ринок туристичних послуг.

З огляду на це, актуальними постають питання поглибленого дослідження культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині і визначенні перспектив його розвитку.

Дослідженню культурно-пізнавального туризму у світі присвятили свої праці Голднер Ч. [6], Серафим І. [7], Стоковський П. [57] та Фарук Х. [8].

Серед вітчизняних науковців, які внесли значний внесок у розвиток теоретичних основ культурно-пізнавального туризму, варто відзначити наступних: Богославець О. Г. [58], Величко В. В. [19], Кляп М. П. [15], Любіцева О. О. [16; 21], Мальська М. П. [14; 17], Пуцентейло П. Р. [10], Смирнов І. [59], Трегубов О. С. [56], Федорченко В. К. [9], Шандор Ф. Ф. [11].

У своїх дослідженнях акцентували увагу на розвитку культурно-пізнавального туризму в регіонах України: Афанасьєв О. Є. [48], Бордун О. [50], Захаров С. [20], Малярчук Н. [41], Мельник М. С. [13], Паньків Н. Є. [22].

Проте, не дивлячись на інтерес наукової спільноти до проблематики культурно-пізнавального туризму, недостатньо висвітленими залишаються питання розвитку культурно-пізнавального туризму в Дніпропетровській області та напрямів його розвитку після завершення війни.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні сучасного стану та визначенні перспективних напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- дослідження теоретико-методичних основ культурно-пізнавального туризму;
- аналіз сучасного стану розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині;
- розробка рекомендацій щодо напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині;

Об'єкт дослідження – туристична діяльність в Україні.

Предмет дослідження – особливості розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

Методи дослідження підібрано з урахуванням визначених мети і завдань дослідження. Основні результати одержано з використанням теоретичного узагальнення та системно-структурного методу (для дослідження теоретико-методичних основ культурно-пізнавального туризму), статистичного методу (для обробки статистичної інформації), аналізу (для дослідження сучасних тенденцій та особливостей розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині), абстрактно-логічного методу (для визначення основних проблем та переваг культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині), абстрактно-теоретичного методу (для узагальнення та формування теоретичних висновків) та методу моделювання (для визначення перспективних напрямів розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині).

Інформаційну базу дослідження склали офіційні звіти Асоціації міст України, Головного управління статистики у Дніпропетровській області, Державного агентства розвитку туризму України, Державної служби статистики України; інформація та аналітичні матеріали Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області, Дніпропетровської державної обласної адміністрації, Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій; матеріали веб-сайтів ICOMOS, The World Tourism Association for Culture and Heritage, National Trust for Historic Preservation, UNESCO, Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького та Криворізького історико-краєзнавчого музею; нормативно-правові акти з питань регіонального розвитку Дніпропетровщини; міжнародні та вітчизняні наукові праці; періодичні наукові видання; туристичні портали та інформаційні джерела мережі Інтернет.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, основну частину, висновки та рекомендації, список використаних джерел (59 найменувань), 7 таблиць, 9 рисунків, 6 додатків. Загальний обсяг роботи складає 57 сторінок.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Одним із найпопулярніших видів туризму на сучасному ринку туристичних послуг є культурно-пізнавальний. Його особливість полягає в тому, що він не тільки задовольняє рекреаційні потреби туристів, але й сприяє збагаченню їх культурної ерудиції та розширенню світогляду. Крім того, культурно-пізнавальний туризм є актуальним у соціально-економічному та екологічному розвитку регіонів і держави та має значний вплив на зовнішньоекономічну діяльність.

Враховуючи, що в науковій літературі немає однастайності щодо визначення поняття «культурно-пізнавальний туризм», розпочати дослідження варто із розкриття його змісту та основних аспектів, що сприятиме більш повному та ґрунтовному дослідженню теми.

Вперше поняття «культурно-пізнавальний туризм» було використано у Рекомендаціях щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків» у 1982 році [1]. Зокрема, двома міжнародними організаціями – UNESCO і ICOMOS, було запропоновано визначення даного поняття та основні документи у сфері використання культурного-історичного надбання.

UNESCO розглядає культурно-пізнавальний туризм як вид туризму, що є відмінним від інших, та який враховує культури різних народів [2].

Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) визначає культурно-пізнавальний туризм як «форму туризму, основною метою якого, є відкриття та дослідження пам'ятників і об'єктів» [3].

Провідні світові туристичні організації визначають культурно-пізнавальний туризм як такий, що активно розвивається та має велику частку у міжнародному туристичному потоці і пропонують варіанти визначення культурно-пізнавального туризму. Так, Всесвітня асоціація туризму з питань культури та спадщини інтерпретує культурно-пізнавальний туризм як «споживання туристами мистецтва, художньої спадщини, фольклору та цілого ряду інших проявів культури та вважає його за ідеальну арену для дослідження природи культурного відтворення» [4].

Національний фонд охорони історичних пам'яток Сполучених Штатів Америки визначає культурно-пізнавальний туризм як «подорож з метою відвідати місця, артефакти та заходи, які достовірно представляють історії та людей минулого та сьогодення, включаючи культурно-історичні та природні ресурси» [5].

У зарубіжних джерелах поряд з терміном «культурно-пізнавальний туризм» часто вживається термін «туризм культурної спадщини», ці поняття є тотожними та мають однакове трактування. Зокрема, Ч. Голднер визначає туризм культурної спадщини як «тематичний напрямок туризму, який отримує користь як ресурс, від матеріальних, нематеріальних і змішаних ресурсів культурної спадщини в пункті призначення» [6]. Дослідниця Й. Серафим трактує туризм культурної спадщини як «вид подорожей, метою яких є знайомство з автентичною діяльністю, історією людей, які жили багато століть

тому, їх минулим, артефактами, їжею, одягом і мистецтвом» [7]. Схоже трактування наводить Ф. Хак, він визначає туризм культурної спадщини, як «вид туризму, при якому люди подорожують, щоб ознайомитися з історією та культурою та побутом різних народів світу» [8].

Загалом в іноземних джерелах, визначаючи культурно-пізнавальний туризм, науковці роблять акцент на культурно-історичній та етнографічних складових не враховуючи природні об'єкти, які можуть бути використані в організації культурно-пізнавального туризму.

Серед вітчизняних науковців немає одностайності щодо визначення поняття «культурно-пізнавальний туризм». Крім того, часто спостерігається ототожнення та вживання для його позначення понять «пізнавальний», «екскурсійний», «культурний» туризм тощо.

Зокрема, науковець В. Федорченко, визначає культурно-пізнавальний туризм як «туристські поїздки, основною метою яких є задоволення допитливості та інших пізнавальних інтересів» [9]. Причому автор наголошує на схожості культурно-пізнавального та екскурсійного туризму. Такої ж думки дотримується П. Пуцентейло, який розглядає культурно-пізнавальний туризм «як подорожі і поїздки з пізнавальною метою» [10].

На відміну від вищезазначених авторів, Ф. Шандор трактує поняття культурно-пізнавальний туризм як «туристські поїздки, подорожі, походи з метою відвідин будь-яких регіонів, місцевості, центрів туризму тощо для ознайомлення з пам'ятниками природи, історії і культури, побутом і традиціями місцевого населення, народними ремеслами і промислами, досягненнями у сфері науки, культури, промислового виробництва, будівництва» [11].

Більш ґрунтовне визначення поняття пропонує С. Мельниченко, яка вважає, що «культурно-пізнавальний туризм – це тимчасове переміщення індивідів за межі їх постійного місця проживання, зумовлене наявністю інтересу до відвідування культурних пам'яток, враховуючи культурні події, історичні місця та музеї, художні галереї, музичні та драматичні театри, концертні майданчики та інші об'єкти туристичного інтересу, які відображають історичну спадщину, сучасну художню творчість і виконавські мистецтва, традиційні цінності, види діяльності та повсякденний стиль життя населення, з метою отримання нової інформації і досвіду для задоволення культурних потреб» [12].

Відмінним від вище перелічених є визначення, що надає М. Мельник. Науковець визначає культурно-пізнавальний туризм як «один із засобів інформування громадян про інші регіони України та світу, що охоплює відвідування визначних історичних, культурних та географічних місць» [13].

Причому, автор відзначає, що у період пандемії COVID-19, яка вкрай негативно позначилася на розвитку туристичної галузі та у постпандемічний період, саме цей вид туризму є «найкращим для активного впровадження інтернет-технологій та розвитку маркетингових програм з просування культурно-пізнавальних турів у соціальних мережах» [13].

Логічним продовженням є розкриття змістовного наповнення визначення «культурно-пізнавальний туризм». Основні змістовні аспекти визначення відображено в табл. 1.

Таблиця 1 – Змістовні аспекти визначення «культурно-пізнавальний туризм»

Основні аспекти поняття, що знайшли відображення у визначенні Трактування терміну	Історико-культурна складова	Елемент геосистеми	Нематеріальна спадщина	Антропогенна складова	Територіальна визначеність	Регіональний розвиток	Чинники виробництва	Реалізація заходів	Задоволення потреб	Відновлювальна функція	Пізнавальна функція
Споживання туристами мистецтва, художньої спадщини, фольклору та цілого ряду інших проявів культури та вважає його за ідеальну арену для дослідження природи культурного відтворення.	+		+						+		
Подорож з метою відвідати місця, артефакти та заходи, які достовірно представляють історії та людей минулого та сьогодення, включаючи культурно-історичні та природні ресурси.	+	+	+						+		+
Тематичний напрямок туризму, який отримує користь як ресурс, від матеріальних, нематеріальних і змішаних ресурсів культурної спадщини в пункті призначення.	+		+		+						
Вид подорожей, метою яких є знайомство з автентичною діяльністю, історією людей, які жили багато століть тому, їх минулим, артефактами, їжею, одягом і мистецтвом.	+		+	+					+		+
Вид туризму, при якому люди подорожують, щоб ознайомитися з історією та культурою та побутом різних народів світу.	+		+			+					+
Подорожі і поїздки з пізнавальною метою.											+
Туристські поїздки, подорожі, походи з метою відвідин будь-яких регіонів, місцевості, центрів туризму тощо для ознайомлення з пам'ятками природи, історії і культури, побутом і традиціями місцевого населення, народними ремеслами і промислами, досягненнями у сфері науки, культури, промислового виробництва, будівництва.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Тимчасове переміщення індивідів за межі їх постійного місця проживання, зумовлене наявністю інтересу до відвідування культурних пам'яток, історичні місця та музеї, сучасну художню творчість і виконавські мистецтва, традиційні цінності, види діяльності та повсякденний стиль життя населення, з метою отримання нової інформації і досвіду для задоволення культурних потреб.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Відзначимо, що культурно-пізнавальний туризм носить не тільки інформаційний але і просвітницький характер. Так як він базується на використанні потенціалу природної, історичної та культурної спадщини регіонів та країн, то це відіграє надзвичайно важливу роль дослідженні та збереженні культурної спадщини та національної самобутності територій.

У внутрішньому туризмі це сприяє, насамперед, підвищенню освітнього і культурного рівня населення та поваги до своєї національної культури, сприяє створенню позитивного іміджу та інвестиційної привабливості регіонів та України в цілому. У міжнародному туризмі просвітницький характер культурно-пізнавального туризму сприяє зростанню розуміння та поваги до інших народів та їх культур. Важливо наголосити, що цей вид туризму в сучасному суспільстві є «фактором зближення народів, запобігання конфліктності і нетерпимості, виховання поваги та толерантності» [14].

Виходячи з вище викладеного, можемо вважати, що основною метою культурно-пізнавального туризму є знайомство з історією та культурою території, регіону чи країни у всіх її проявах: архітектурою, живописом, музикою, театром, фольклором, традиціями, звичаями, образом та стилем життя людей країни відвідин.

Відповідно, основними цілями культурно-пізнавального туризму можемо визначити:

- ознайомлення з досягненнями в галузях науки, культури та мистецтва інших регіонів чи країн.
- споглядання природних пам'яток, пейзажів та явищ;
- відвідання історичних пам'яток, монументальних та архітектурних споруд, сакральних місць та святинь;
- споглядання на представників традиційного чи екзотичного тваринного та рослинного світу;
- здійснення туристичних подорожей в екологічно чисті, чи, навпаки, екологічно уражені об'єкти;
- створення авторських відеофільмів, чи з унікальних фотознімків;
- придбання автентичних сувенірів або цікавих туристичних товарів [15].

Розглядаючи основні функції культурно-пізнавального туризму, варто наголосити, що їх можна розділити на два блоки (рис. 2).

До першого блоку варто віднести функції, що притаманні для усіх видів туризму. Такими визначимо:

1. Рекреаційну, яка має на меті відновлення фізичних, психологічних ресурсів;
2. Виховну функцію, що передбачає національно-патріотичне виховання та розвиок гуманістичних цінностей, через набуття туристичного досвіду;
3. Економічну, що спрямована на ефективний сталий розвиток територій, регіонів та країн [11].

До другого блоку віднесемо специфічні для культурно-пізнавального туризму функції. Такими є наступні функції:

1. Пізнавальна функція. Передбачає знайомство з новим туристичним простором і характерними для нього природою, історією, культурою та

мистецтвом. Адже кожна територія має власну унікальну природу, істрико-культурну спадщину, та сучасні особливості розвитку, які можуть бути метою подорожі туриста;

2. Освітня функція. Передбачає задоволення освітніх потреб туриста шляхом отримання нових знань та розуміть. Реалізації цієї функції сприяє широкий спектр культурно-пізнавальних турів Україною та світом, які надаються туристичними підприємствами, науково-освітніми установами, які готують фахівців у сфері туризму та установами культури і мистецтва, що розробляють спеціалізовані культур-пізнавальні тури.

3. Просвітницька функція. Передбачає популяризацію знань про місцеву історію, культурні об'єкти, популярні туристичні дестинацій та національні традиційні заходи;

4. Паломницька функція. Передбачає популяризацію та відвідування сакральних пам'яток, об'єктів та споруд, які є важливими елементами національної культури.

5. Функція культурного обміну. Передбачає запозичення елементів культури та мистецтва з інших культур. Культурно-пізнавальний туризм тут виступає майданчиком для налагодження культурного діалогу між державами.

6. Творча функція. Передбачає пошук об'єктів натхнення для митців, а також знайомство з творчістю попередників і культурними етосами, з метою створення майбутньому власних творів.

7. Емоційна функція. Передбачає задоволення під час мандрівки естетичних потреб та відновлення емоційного ресурсу [14; 16].

	Загальні функції культурно-пізнавального туризму	<ul style="list-style-type: none"> • рекреаційна • виховна • економічна
	Спеціальні функції культурно-пізнавального туризму	<ul style="list-style-type: none"> • пізнавальна • освітня • просвітницька • паломницька • культурного обміну • творча • емоційна

Рисунок 2 – Функції культурно-пізнавального туризму
Джерело: розроблено автором на основі [11; 14; 16]

У науковій літературі виділяють чотири основних напрями культурно-пізнавального туризму: історико-археологічний, етнографічно-краєзнавчий, архітектурно-історичний та симпозіумний туризм (рис. 3).

Історико-археологічний туризм

- **основна мета:** експедиція в історичні місця з метою участі в археологічних розкопках;
- **найпопулярніші напрями:** Греція, Індія, Ізраїль, Єгипет, Ліван, Перу, Мексика, Казахстан.

Етнографічно-краєзнавчий туризм

- **основна мета:** комплексне вивчення країни, її окремих регіонів або малих територій шляхом пізнання їх природи, історії, культури, старожитностей, побуту та звичаїв;
- **найпопулярніші напрями:** Японія, Китай, Індія, Мексика, Кенія, ПАР, Тайланд, Греція, Італія, Франція, Індонезія.

Архітектурно-історичний туризм

- **основна мета:** відвідування головних об'єктів, які характеризують історичний процес та культурні явища у країні та є набуттям світової культури;
- **найпопулярніші напрями:** Італія, Франція, Греція, Австрія, США, Канада, Фінляндія, Австралія, Угорщина.

Симпозіумний туризм

- **основна мета:** відвідування заходів (симпозіумів, конференцій, лекцій, виставок, фестивалів) на яких представлено результати польових наукових досліджень;
- **найпопулярніші напрями:** Індія, Греція, Єгипет, Ліван, Перу, Ізраїль, Мексика, Казахстан.

Рисунок 3 – Напрями культурно-пізнавального туризму

Джерело: розроблено автором на основі [15; 16]

При цьому, основними об'єктами цих напрямів виступають різні об'єкти, серед яких пам'ятники археології, археологічні розкопки, пам'ятки культурної, цивільної та ландшафтної архітектури, замки, фортеці, палаци, музеї, театри, виставкові зали, сільські етнопоселення, місця пов'язані з історією та історичною спадщиною регіону, об'єкти етнографії, народні промисли й ремесла, центри прикладного мистецтва, соціально-культурний сервіс, а також свята та народна кухня [17].

Одним із найважливіших факторів розвитку культурно-пізнавального туризму є наявність особливих передумов – культурно-пізнавальних ресурсів, тому, що саме вони служать головною умовою для організації культурно-пізнавальних турів та насичують туристичну діяльність у цілому.

За визначенням, що наводиться у Великій українській енциклопедії, культурно-пізнавальні ресурси це «матеріальні форми і духовні компоненти минулого і справжньої культури різних народів, що задовольняють духовні потреби туристів, що викликають інтерес і мотивацію до подорожі» [18].

Культурно-пізнавальні ресурси прийнято поділяти на два типи: предметні та непередметні. До предметних історико-культурних ресурсів відносять матеріальні пам'ятники археології, історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, музеї, заповідники і садиби. До непередметних – духовні звичаї, традиції, обряди, фольклор та усну народну творчість [19].

Основу культурно-пізнавальних ресурсів, становлять культурно-історичні об'єкти. А. Жупаненко трактує культурно-історичні об'єкти як «сукупність створених у процесі історичного розвитку пам'яток матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу» [20]. До групи історико-культурних туристичних ресурсів належать пам'ятки історії та архітектури, унікальні звичаї, обряди тощо. Розглянемо детально, у таблиці 2, які об'єкти матеріальної та духовної культури можуть виступати об'єктами культурно-пізнавального туризму.

Таблиця 2 – Культурно-історичні об'єкти культурно-пізнавального туризму

Види	Об'єкти
Археологічні пам'ятки	Городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, могильники, культові місця та споруди, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, рештки життєдіяльності первісних людей.
Історичні пам'ятки	Будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів.
Пам'ятки монументального мистецтва	Твори образотворчого мистецтва, як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями).
Пам'ятки містобудування і архітектури	Архітектурні ансамблі і комплекси, історичні центри, вулиці, квартали, площі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва.
Етнографічні пам'ятки	Сільськогосподарські знаряддя праці, промисли і ремесла, народний одяг, елементи хатнього інтер'єру та кухонне начиння, речі громадського та сімейного побуту, музичні інструменти, речі народного мистецтва, нумізматики, геральдика, сфрагістика, усні пам'ятки, народні вірування та їх пам'ятки, фольклор та музика.
Пам'ятки мистецтва	Твори образотворчого, декоративно-прикладного, музичного, літературного, танцювального, театрального, кіно-, фотомистецтва, архітектурного, монументального та ін.
Документальні пам'ятки	Документи з найдавніших часів до середини ХХ ст., акти органів державної влади і управління, письмові і графічні документи, кіно-, фотодокументи та звукозаписи, стародавні та інші рукописи й архіви, записи фольклору і музики, рідкісні друковані видання.
Ландшафтні пам'ятки	Природні території, які мають історичну цінність та об'єкти природо-заповідного фонду.

Джерело: розроблено автором на основі [19; 20; 21]

Також, до культурно-історичних можна віднести й інші об'єкти, пов'язані з історією, культурою та сучасною діяльністю людей: оригінальні підприємства промисловості, сільського господарства, транспорту, театри, музеї, галереї,

наукові та освітні установи, спортивні споруди, ботанічні сади, зоопарки, історичне міське середовище, сільську забудову і систему розселення, етнографічні пам'ятки, мову і літературу [21].

У культурно-пізнавальному туризмі використовуються матеріальні і духовні культурно-історичні об'єкти. «До матеріальних культурно-історичних об'єктів прийнято відносити сукупність засобів виробництва, інші матеріальні цінності суспільства на кожній історичній стадії його розвитку, що можуть задовольняти пізнавальні потреби людей, до духовних - сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, мистецтві, літературі, організації державного і суспільного життя, в праці і побуті» [20].

Серед культурно-пізнавальних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії та культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і на цій основі служать головним засобом задоволення потреб культурно-пізнавального туризму.

Однак, важливою компонентою культурно-пізнавального туризму є і природні ресурси. До таких ресурсів відносять, в першу чергу, об'єкти природо-заповідного фонду, унікальні явища природи, такі як печери, водоспади, скелі, гори, ріки, моря, а також лікувальні води, кліматичні та бальнеологічні ресурси [21].

Важливо відзначити, що фактично не вся спадщина минулого та природні об'єкти відносяться до культурно-пізнавальних ресурсів. Такими ресурсами вважаються ті об'єкти культури й історії, що були оцінені та досліджені науковцями і можуть бути використані для задоволення туристичних потреб. Крім того, не всі об'єкти історико-культурної та природної спадщини мають високий ступінь унікальності та екзотичності, що служить головним фактором для їх рекреаційного та туристичного використання.

В такому випадку об'єкти потребують додаткових заходів щодо підвищення їх комерційної цінності, зокрема, за допомогою активної рекламної кампанії у засобах масової інформації, поширення інформації на основі нових інформаційних технологій, посилення привабливості території за рахунок розширення об'єктів туристичної інфраструктури.

Відповідно, потенційні території для організації культурно-пізнавального туризму повинні відзначатися значною кількістю унікальних пам'яток історії та архітектури, мистецтва, культури, а також природних особливостей, та специфікою сучасного життя народу.

Отже, культурно-пізнавальний туризм є одним із найбільш перспективних напрямків розвитку туристичної діяльності, що задовольняє рекреаційні, культурні та світоглядні потреби туристів та забезпечує стійкий розвиток місцевої культури, збереження культурних і природних об'єктів та поліпшення життєвого рівня місцевого населення.

Сьогодні Україна відкриває свій багатогранний потенціал і активно інтегрується у світовий туристичний простір. Домінуючою ланкою розвитку туризму в Україні є культурно-пізнавальний туризм. Адже враховуючи складне історичне минуле та багатотікове співіснування різних етнічних груп і релігій, Україна має надзвичайно великий туристичний потенціал для його організації.

Основними центрами культурно-пізнавального туризму в Україні є Львівська область, Одеська область, Київська область, Харківська та Дніпропетровська області. Також важливими культурними і танцювальними центрами в Україні є Кривий Ріг, Мелітополь, Бердянськ. Театральне мистецтво найбільшого розвитку досягло у Києві, Харкові та Тернополі. Туристів приваблюють музично-мистецькі центри Херсону, Рівного, Житомира, Одеси, Львова, Дніпра. Відома своїм декоративно-прикладним та образотворчим мистецтвом Петриківка [22]. Загалом Україна має велику кількість унікальних пам'яток природи, історії та культури, а тому має великий потенціал для розвитку в'їзного та внутрішнього культурно-пізнавального туризму.

Дніпропетровщина являє собою не лише важливий індустріальний центр всієї України, а й регіон, де туризм визначений одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки.

Її привабливість для іноземних та внутрішніх туристів полягає у вигідному географічному розташуванні, багатих кліматичних та рекреаційних ресурсах. Наявність різноманітних історико-культурних, природних ресурсів та унікального етнографічно-культурного потенціалу дозволяє створити актуальний та конкурентоспроможний культурно-пізнавальний туристичний продукт та вигідного його позиціонувати на туристичному ринку.

Розглянемо детальніше туристичний сектор області, що обслуговує іноземних та внутрішніх туристів, у тому числі тих, що відвідують область з культурно-пізнавальною метою.

За даними Державної служби статистики у 2020 році у Дніпропетровській області діяв 431 суб'єкт туристичної діяльності. З них: 322 турагенти - фізичних осіб - підприємців та 109 туроператорів та турагентів - юридичних осіб (табл. 3) [23].

Таблиця 3 – Кількість туроператорів та турагентів в Дніпропетровській області

Регіон	Кількість туроператорів та турагентів - юридичних осіб	З них		Кількість турагентів - фізичних осіб - підприємців
		туроператори	турагенти	
Україна	1561	452	1109	2306
Дніпропетровська область	109	15	94	322

Джерело: [23]

Серед туристичних підприємств, які надають послуги у регіоні, варто відзначити туристичні оператори «TEZ TOUR», «All inclusive travel», «Join Up!», «Coral Travel», «Море Туров», «Поїхали з нами» та ін.

Перевагу роботі на внутрішнього ринку туристичних послуг та розвитку екскурсійної діяльності у регіоні надають туристичні підприємства: «Кривбастур», «Красінтур», «Фіософія відпочинку», «Дніпротурист», «Караван», «Експрес тур», «Вояж сервіс», «Дніпро Вояж», «Меридіан» та ін.

У 2020 році суб'єктами туристичної діяльності у Дніпропетровській області було реалізовано 12041 туристичний продукт, загальною вартістю 344970,6 тис. грн. З них внутрішнім туристам, для подорожей по Україні, було реалізовано туристичних продуктів на 19236,5 тис. грн., а виїзним туристам, для подорожі за кордон, на 325675,1 тис. грн. (табл. 4) [23].

Таблиця 4 – Вартість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами

Регіон	Вартість туристичних пакетів (з урахуванням ПДВ), усього	У тому числі туристичних пакетів, реалізованих				
		іншим туроператорам або турагентам для їх подальшої реалізації туристам	туристам, усього	з них		
				внутрішнім туристам для подорожі по Україні	виїзним туристам для подорожі за кордон	в'їзним (іноземним) туристам для подорожі по Україні
Україна	27617877,3	5474342,8	22143534,5	817627,9	21254016,9	71889,7
Дніпропетровська область	344970,6	59,0	344911,6	19236,5	325675,1	–

Джерело: [23]

Витрати туроператорів на послуги сторонніх організацій, що включені до вартості туристичних продуктів у 2020 році склали 5519,0 тис. грн. У тому числі: послуги з розміщування туристів - 3645,6 тис. грн. (3634,8 тис. грн. в готелях та аналогічних засобах розміщування, 10,8 тис. грн. в інших засобах розміщування), послуги пасажирського транспорту - 989,8 тис. грн. (714,8 тис. грн. залізничного, 525,0 тис. грн. повітряного, 20,0 тис. грн. наземного), послуги надання в оренду транспортних засобів - 11,2 тис. грн., послуги із забезпечення стравами та напоями - 857,3 тис. грн., послуги в галузі культури та екскурсійне обслуговування - 9,2 тис. грн., та інші послуги, що включені до вартості туристичного продукту - 5,9 тис. грн. (Додаток А) [23].

За даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області мережа колективних засобів розміщування, що приймала та розміщувала у 2020 році туристів у Дніпропетровській області, представлена 87 готелями, 4 мотелями, 14 хостелами, 11 гуртожитками для приїжджих та 36 іншими місцями для тимчасового розміщування [24].

Санаторно-курортний комплекс області нараховує 6 санаторіїв, 10 дитячих санаторіїв, 1 дитячий заклад оздоровлення цілорічної дії, 15 санаторіїв-профілакторіїв, 2 пансіонати відпочинку та 80 баз відпочинку. У даних засобах розміщення одночасно може перебувати 8047 осіб. У 2020 році послугами засобів розміщення області скористалось 151077 тис. осіб, з них 4447 осіб це іноземці [24].

За період, що аналізується, в області зменшилась кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних та фізичних осіб, які надають послуги громадського харчування (ресторани, кафе, бари та ін.). Діючими у 2020 році були 1750 (що становить 73% від об'єктів, які діяли до пандемії COVID-19) об'єктів громадського харчування, з них не більше 25% можна віднести до таких, що мають достатньо високий рівень якості послуг і можуть розглядатися як пріоритетні для обслуговування туристів [23].

Розглянемо показники туристичних прибуттів. Із загальної кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагенціями, що в'їхали в Україну у 2020 році, до Дніпропетровщини в'їхало 1,1 % туристів (Додаток Б) [23].

Дослідження структури туристичного потоку показує, що з метою дозвілля та відпочинку Дніпропетровщину відвідало 95% туристів, з метою лікування та рекреації – 2%, для організації спеціалізованого туризму - 1%, подорожували з діловою чи службовою метою або з метою навчання – 1%, та з іншими туристичними цілями в'їхав 1% туристів (рис. 4).

Рисунок 4 – Розподіл в'їзних туристів на Дніпропетровщину, відповідно до мети поїздки у 2020 році

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Зауважимо, що туристичні поїздки з культурно-пізнавальною ціллю відзначають як поїздки з метою дозвілля і відпочинку, так як часто такі туристичні поїздки є комбінованими і поєднують у собі декілька видів туризму. А у випадку культурно-пізнавального туризму, саме вдале поєднання функцій фізичного та психологічного відновлення особистості із освітньо-культурною та просвітницькою діяльністю, робить його популярним.

Крім того, зростає кількість туристів, що самостійно займаються організацією власної туристичної поїздки і використовуючи інформацію в мережі Інтернет та вільний доступ до придбання туристичних послуг, і можуть

змінювати власний туристичний маршрут, та рідше звертатися до послуг турагентів і туроператорів.

Стосовно туристичних цілей в'їзду на Дніпропетровщину, варто відзначити, що тут зберігається така ж тенденція як і по інших регіонах так і по Україні загалом (рис. 5).

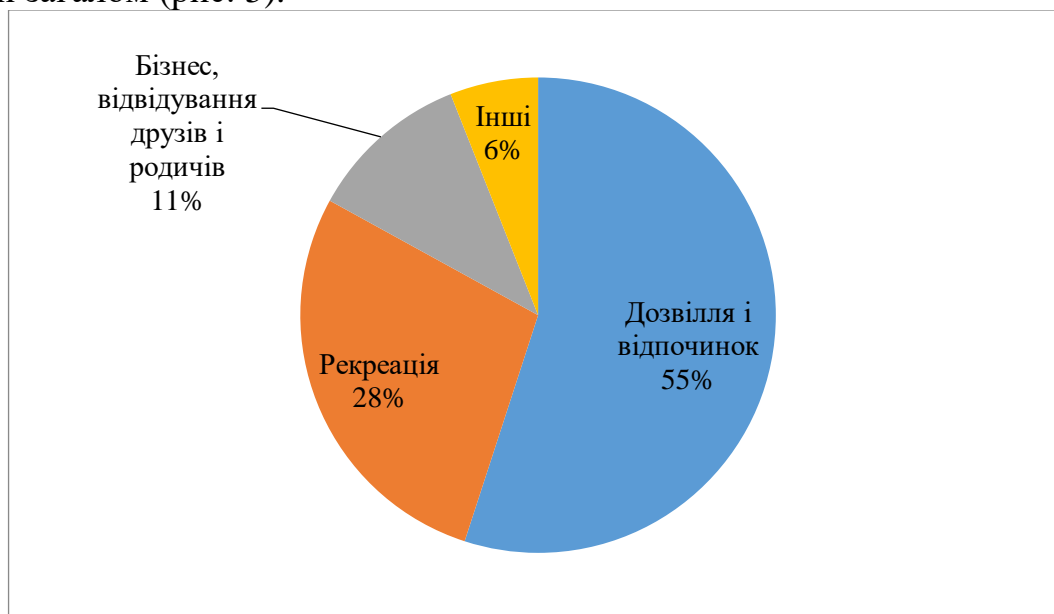

Рисунок 5 – Структура в'їзного туристичного потоку в Україну 2020 року, відповідно до мети поїздки

Джерело: розроблено автором на основі [23]

З рисунку бачимо, що, у в'їзному потоці до України подорожі з метою дозвілля і відпочинку складають 55%. На подорожі з метою рекреації припадає 28%. На бізнесові і професійні поїздки та відвідування друзів і родичів припадає 11% потоку, 6 % - подорожі з іншою метою.

Привабливими є туристичні атракції Дніпропетровщини і для внутрішніх споживачів. Так, із загальної кількості внутрішніх туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2020 році, з туристичною метою область відвідало 1,2% туристів (Додаток В). У структурі туристичного потоку, поїздки на Дніпропетровщину з метою дозвілля та відпочинку склали 82% внутрішніх туристів. Подорожували з діловою чи службовою метою або з метою навчання – 2 %, з метою лікування та рекреації – 12% та з іншими туристичними цілями – 4% (рис. 6) [23].

Щодо виїзного потоку, який складає 1,2% від виїзного потоку України, обслуговуваного туроператорами та тур агенціями, то він є доволі потужним, та займає другу позицію, після Львівської області. Загалом з туристичними цілями з області виїхало 20288 тис. туристів. При цьому з метою дозвілля та відпочинку – 20255 тис. осіб, зі службовою метою або для організації навчання – 29 осіб [23].

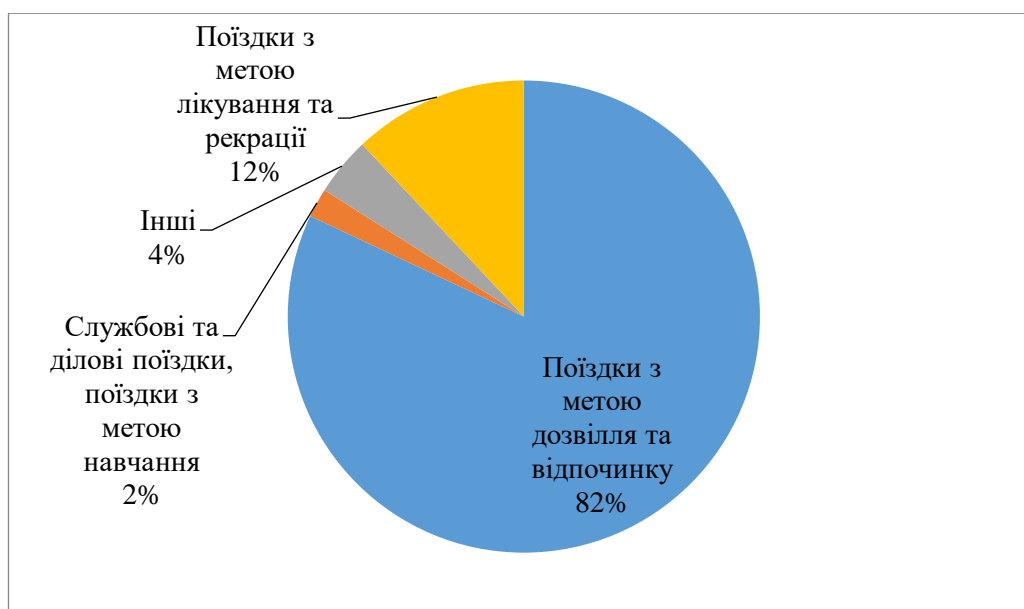

Рисунок 6 – В'їзд внутрішніх туристів на Дніпропетровщину, відповідно до мети поїздки, у 2020 році

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Наголосимо на тому, що наявні статистичні відомості можуть бути відмінними від реальної картини туристичного потоку в області, що пов'язано з декількома причинами.

По-перше, це факт того, що велика кількість сучасних туристів, особливо внутрішніх, не звертається до суб'єктів туристичної діяльності з метою організації культурно-пізнавального відпочинку, а організовує його самостійно, підбираючи локації для відвідування через Інтернет та зупиняючись на ночівлю в готелях, у друзів чи рідних. Також велика кількість внутрішніх туристів може взагалі не користуватися засобами розміщення, організовуючи свою туристичну поїздку лише на день.

По-друге, це вплив пандемії COVID-19, яка поставила в екстремальні умови туристичну галузь. За даними Державного агентства з розвитку туризму у 2020 році міжнародний та внутрішній туристичні потоки впали на 75%, у порівнянні з показником 2019 року [25].

Крім того відбулась кардинальна зміна підходу туристів до відпочинку та значне переосмислення туристичних маршрутів. Зокрема відбулося підвищення рівня внутрішніх поїздок на території, що знаходяться недалеко від місця проживання та не потребують ночівлі і спілкування з іншими туристами. Перевага почала надаватись власно організованому екологічному відпочинку в приміських зонах, лісових масивах або сільських локаціях.

Викликом сьогодення для туристичної галузі, як Дніпропетровщини так і всієї України, стало повномасштабне вторгнення рф. З початком активних бойових дій туризм, як галузь господарства, фактично стала на паузу. Подорожі, в таких складних умовах, в перші місяці відбувалися лише з метою переселення до більш безпечних місць. Хоча, абсолютно безпечних місць в даний момент в Україні не існує через постійні загрози ракетних ударів.

За даними Державного агентства розвитку туризму України, державний бюджет у 2022 році втратив близько 30% надходжень від туристичної галузі. «Кількість приїздів іноземних громадян в Україну порівняно з 2021 роком знизилася приблизно вдвічі – з 4 млн у 2021-му до 2 млн у 2022 році. При цьому зрозумілим є те, що це й не туристи зовсім, а офіційні особи, делегації, представники міжнародних організацій, іноземці, які привозили гуманітарну допомогу, волонтери, журналісти тощо» [25].

Згідно даних Держгенства скорочення внутрішнього туризму склало приблизно 50%. Як туристичний напрямок тимчасово втрачений південь України та обмежена туристична діяльність у північних областях України. Туристичний потік в західних областях залишається на тому ж рівні, що і в 2021 році. Помітно збільшився тур потік до центральних областей [25].

Скорочення по виїзному туризму відбулося на 80%. Більшість українців подорожували вимушено у інші області, як внутрішньо переміщені особи та країни, з метою збереження життя та здоров'я. Українці, що залишились, вважають, що подорожі з туристичною метою за кордон не на часі та віддають перевагу короткостроковому відпочинку в Україні [25].

Більшість туристичних напрямків, які були звичними для жителів Дніпропетровщини стали неможливими. Міжнародний туризм не розглядається через ряд факторів, зокрема через: зменшення або втрату доходу у великій кількості громадян, неможливість виїздити за кордон військовозобов'язаним та, безпосередньо, складнощі, які пов'язані з логістикою.

В організації внутрішнього відпочинку неможливими є культурно-пізнавальні подорожі на південь України та у східні області. На зміну, популярним до повномасштабного вторгнення, дво- та триденним турам та турам вихідного дня, прийшли одноденні тури по області [26].

Крім того, при плануванні та організації культурно-пізнавальної поїздки варто чітко враховувати рекомендації з безпеки розроблені Державного агентства розвитку туризму України щодо туристичної діяльності, а саме: «сплави, походи, прогулянки та екскурсії маршрутами біля критичної інфраструктури, військових і стратегічних об'єктів – заборонені по всій Україні; масові заходи (фестивалі, концерти) заборонено проводити в умовах воєнного стану; деякі гірські маршрути, водойми, ліси в різних областях також обмежені до відвідування; недоступні також туристичні точки, наближені до кордонів з Білоруссю і Росією; відпочинок на сході України, зокрема в прифронтових зонах, небезпечний через активні бойові дії; слід утриматися від подорожей на територіях, які були під окупацією» [26].

Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області, при плануванні туристичних подорожей в регіоні, наголошує на дотриманні комендантської години, яка, як правило, триває з 23.00 поточної доби до 05.00 наступної доби та врахуванні розташування укриттів по туристичному маршруту [27].

Крім того, в Дніпропетровській області повністю заборонена туристична діяльність на водоймах та відвідування лісів. Заборонено також туристичну

діяльність у прифронтовій зоні, зоні бойових дій та на територіях, що були під окупацією [27].

Такими територіями в регіоні, згідно Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженому Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, є:

1. Території, на яких ведуться (велися) бойові дії: Криворізький район (Зеленодольська міська територіальна громада), Синельниківський район (Великомихайлівська сільська територіальна громада, Маломихайлівська сільська територіальна громада, Новопавлівська сільська територіальна громада, Покровська селищна територіальна громада);

2. Території активних бойових дій: Нікопольський район (Марганецька міська територіальна громада, Мирівська сільська територіальна громада, Нікопольська міська територіальна громада, Червоногригорівська селищна територіальна громада, с. Покровське Покровської сільської територіальної громади, с. Капулівка Покровської сільської територіальної громади с. Олексіївка Покровської сільської територіальної громади) [28].

Однак, навіть враховуючи діючі обмеження на туристичну діяльність в умовах воєнного стану, Дніпропетровщині, беззаперечно, є що запропонувати на внутрішньому ринку туристичних послуг.

Регіон володіє надзвичайно багатими природними, історико-культурними та етнографічними ресурсами, що є запорукою для успішного розвитку тут культурно-пізнавального туризму. Проаналізуємо наявні в регіоні ресурси, що задіяні в організації культурно-пізнавального туризму.

Основою розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині є багата та різноманітна історико-культурна спадщина, не лише місцевого чи всеукраїнського, а й світового значення.

Загалом, на теперішній час на державному обліку в області перебуває 11794 пам'ятки. З них: «пам'яток археології – 7870 од., пам'яток історії – 3457 од., пам'яток монументального мистецтва – 125 од., пам'яток архітектури та містобудування – 342 од.» [29].

У співвідношенні, серед об'єктів історико-культурної спадщини, найбільшу частку становлять пам'ятки археології – 67%, пам'ятки історії складають 29%, пам'яток архітектури і містобудування – 3%, і лише 1% припадає на пам'ятки археології (рис. 7).

За даними Асоціації міст України у співвідношенні кількості пам'яток історико-культурної спадщини України, що занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, до загальної кількості об'єктів історико-культурної спадщини, виявлених на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, Дніпропетровська область входить до трійки лідерів, з показником 16,5%, йдучи за м. Київ – 27% та Одеською областю – 23% [30].

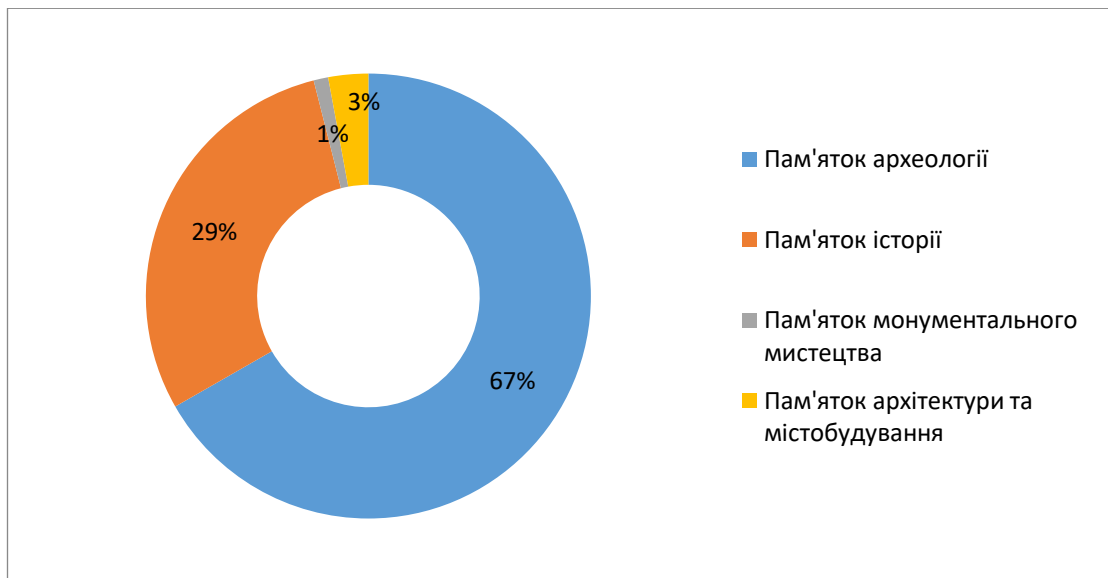

Рисунок 7 – Кількість об'єктів історико-культурної спадщини на Дніпропетровщині

Джерело: розроблено автором на основі [29]

Отож, лише 16,5%, тобто 2343 культурно-історичних пам'ятки, від загальної кількості об'єктів, виявлених на території Дніпропетровської області, занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Із них, за даними Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, «1954 археологічних об'єкти культурної спадщини, 361 історичний об'єкт культурної спадщини, 15 об'єктів архітектури і містобудування та 13 об'єктів монументального мистецтва» [29].

Розглянемо основні історико-культурні пам'ятки, що залучені до культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині та користуються популярністю у туристів у таблиці 5.

Таблиця 5 – Історико-культурні пам'ятки Дніпропетровщини

Туристичний район Дніпропетровщини	Історико-культурні пам'ятки
Центральний	Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького, будинок-музей Д.І. Яворницького, Потьомкінський палац – палац культури студентів ім. Ю.О. Гагаріна Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, «Український будинок» В. Хреннікова – Гранд-Отель «Україна», Англійський клуб (Будинок губернатора), Монастирський острів, Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова, Національний центр аерокосмічної освіти молоді ім. О.М. Макарова, Амурський міст (Міст №1 – Старий), Мерефо-Херсонський міст, Старовинна Кодацька фортеця, Новобогородицька фортеця, Козацьке містечко Стара Самарь, Преображенський собор, Храм Ікони Божої Матері «Іверської», Свято-Миколаївський собор м. Дніпродзержинська, Костел Святителя Миколая у м. Дніпродзержинську.

Продовження табл. 5

Північний	Центр народного мистецтва «Петриківка», козацький хутір Галушківка, комплекс церков у с. Китайгород, споруди Української укріпленої лінії, с. Рудка.
Центрально-лівобережний	Троїцький собор, Новомосковський музей історії та краєзнавства імені Петра Калнишевського, Свято-Миколаївський Самарський пустинний чоловічий монастир.
Центрально-правобережний	Будинок графа Енгельгардта (братів Бергманів, музей історії селища Солоне), Каплиця графа Безбородька, пам'ятний знак на місці загибелі князя Святослава, пам'ятний знак на честь битви на Жовтих Водах в с. Мироліубівка, пам'ятник Богдану Хмельницькому в с. Жовте, пам'ятник на честь битви запорізьких козаків проти польської шляхти на Жовтих Водах у травні 1648 р.
Південний	Нікопольський державний краєзнавчий музей, пам'ятний знак на місці Микитинської Січі, могила кошового отамана Івана Сірка, пагорб Козацької Слави.
Західний	Пам'ятник Олександрю Полю, Криворізький історико-краєзнавчий музей, шахта «Родіна».
Східний	Ландшафтний заказник Мар'їн Гай.

Джерело: розроблено автором на основі [29; 31]

Найцінніші зразки історико-культурної спадщини Дніпропетровщини перебувають під охороною ЮНЕСКО. Зокрема, «Петриківський розпис» та «Козацькі пісні Дніпропетровщини» входять до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. У даному списку Україна представлена трьома елементами, два з яких знаходяться на території Дніпропетровської області [32].

Петриківський розпис - це українське декоративно-орнаментальне народне малярство, що остаточно сформувався наприкінці 1950-х рр. в селищі Петриківка. Петриківський розпис називають «мистецтвом вільних людей», так як за місцевими переказами «село Петриківка було засноване у XVII столітті козаком Петриком як козацький зимівник». Тож козацький дух свободи супроводжує це мистецтво впродовж розвитку [33].

Петриківський розпис це не лише народне мистецтво, що зберігає традиції оздоблення українського житла, але й сучасний живопис, який розвивається та набуває нових рис. Сьогодні тут, на столярній, токарній та ручно-різьбленій основах, створюються найрізноманітніші вироби з дерева, що виготовляються з високоякісних та екологічно чистих матеріалів, на онові древніх народних традицій регіону. Виконуються розписи на полотні, кераміці, папері, а також створюються настінні розписи архітектурних об'єктів [33].

Зародившись у вигляді простого селянського стінопису Петриківський розпис здобув міжнародне визнання. 5 грудня 2013 року Петриківський розпис було включено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО [32].

Важливість мистецтва Петриківського розпису для нації була відзначена випуском монет. 20 травня 2016 року Національний банк України ввів у обіг дві

пам'ятні монети «Петриківський розпис», у серії «Українська спадщина», номіналом 5 гривень (нейзильбер) і 10 гривень (срібло) (Додаток Г). «На аверсі монет зображений фрагмент розпису та кисть художниці з пензлем, на реверсі - художниця в обрамленні кольорового Петриківського розпису» [34].

Козацькі пісні Дніпропетровщини – це ті пісні, в яких розказується про козацькі походи та життя козацьких ватажків, а також козацька лірика та козацький романс. В цих піснях текст іде або від невизначеного розповідача, або від самого козака. «Козацькі протяжні пісні виконуються без супроводу музичних інструментів, зазвичай гуртом. Ці пісні належали й до репертуару кобзарів-бандуристів» [35]. Козацькі пісні виявлено у 9 населених пунктах Дніпропетровщини. «Експедиції підтвердили збереження цього елемента у «селах Капулівка Нікопольського району, Богуслав Павлоградського району, Красний Під та Новокурське Широківського району, селища Межова Межівського району, містах Жовті Води, Підгородне, селі Сурсько-Михайлівка Солонянського району» [35]. Козацькі пісні були також занесені і в інші місцевості України, однак там вони набули інших рис та характеру.

Однак ці пісні не є популярними серед населення, так як не є веселими та не супроводжують традиційні народні обряди. Вони виконуються лише місцевими колективами, середній вік яких складає понад 80 років. І так як серед молоді немає бажаючих перейняти дане мистецтво, місцевою владою було ініційовано внесення їх до спадщини ЮНЕСКО. 29 листопада 2016 року, було прийнято позитивне рішення про включення Козацьких пісень Дніпропетровщини до Списку елементів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, які потребують негайної охорони [36].

Задіяні до організації культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині і природні ресурси. За різноманітністю і значимістю природних ресурсів Дніпропетровська область є однією з найбагатших в Україні.

Природну компоненту ресурсів культурно-пізнавального туризму тут забезпечують: 291 річка, довжиною більше 10 км, 100 водосховищ, 3292 ставки та 1129 озер, з яких 219 озер площею три і більше гектарів. Значний інтерес викликають геологічні пам'ятки природи, серед яких гранітні скелі, які утворюють урвище на березі Дніпра, мігматитові та сланцеві скелі, скелі залізистих кварцитів на р. Вовчій [37].

Найпопулярнішими природними об'єктами, що задіяні в культурно-пізнавальному туризмі області є: Парк ім. Л. Глоби, гора Калитва, урочище «Лелія», Дніпровсько-Орільський природний заповідник, Аполонівський палеовулкан, водоспад на річці Кам'янка, «Орлине гніздо» – Скелі МОДРу, Криворізький ботанічний сад, Петропавлівські лимани [37].

До рекреаційних ресурсів області належать м'який клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. В області зареєстровано 14 рекреаційних зон для тривалого та короткочасного відпочинку, три з яких виконують лікувально-оздоровчі функції (табл. 6).

Таблиця 6 – Рекреаційні зони Дніпропетровщини

№ з/п	Рекреаційна зона	Площа, тис. га
1.	Діївсько-Таромська	3,6
2.	Курорт «Солоний лиман»	3,1
3.	Урочище Домашня балка та Військова балка	1,4
4.	Урочище Велико-Михайлівка	1,0
5.	Урочище «Орлівщина»	0,9
6.	Урочище Синельникове	0,3
7.	Район м. Верхньодніпровська	0,2
8.	Район с. Червоногригорівка	0,2
9.	Урочище Забіловід	0,2
10.	Урочище Левенцеві Кучугури	0,2
11.	Район с. Одарівки	0,15
12.	Район м. Нікополя	0,1
13.	Урочище Чабанка	0,1
14.	Район с. Могилів	0,01

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Унікальним в Україні є курорт «Солоний лиман» у Новомосковському районі, де розташоване рідкісне Солонолиманське родовище лікувальних мулових грязей в сукупності з мінеральними водами, які використовують для лікування і профілактики різних захворювань, загартування і тренування організму [38].

Безперечно цінність для організації культурно-пізнавального туризму являють об'єкти природно-заповідного фонду. На території Дніпропетровської області налічується 182 об'єкти природо-заповідного фонду, загальною площею 100,7 тис. га., що становить 3,14 % від загальної площі території області. З них 32 об'єкти загальнодержавного значення, площею 36,6 тис. га та 150 об'єктів місцевого значення, площею 64,08 тис. га. (Додаток Д) [39].

Окрему категорію культурно-пізнавальних ресурсів Дніпропетровщини становлять музеї. У 2020 році в області діяло 58 музеїв різного профілю, серед яких найпоширенішими є історичні та краєзнавчі. Майже в кожному населеному пункті є краєзнавчий музей, що знайомить в'їзних туристів з історією краю, а місцеве населення з історією малої Батьківщини (табл. 7).

Таблиця 7 – Музеї Дніпропетровщини

Місто	Назва об'єкту
Дніпро	Дніпровський художній музей, Музей історії Дніпра, Музей дитинства, Дніпропетровський народний музей історії міліції, Дніпропетровський національний історичний музей імені Д. Яворницького, Музей історії Дніпровського метрополітену, Меморіальний будинок-музей Д. Яворницького, Музей «Громадянський подвиг Дніпропетровщини в подіях АТО», Музей «Літературне Придніпров'я», Музей Дніпровської політехніки, Музей місцевого самоврядування Дніпропетровської області, Музей монет України, Музей українського живопису, Музейний центр О. П. Блаватської та її родини, Парк ракет, Музей Історії розвитку фінансової системи Дніпропетровської області, Металургійний державний музей України, Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні»

Продовження табл. 7.

Кривий Ріг	Криворізький історико-краєзнавчий музей, Музей Михайла Мармера, Музей гірничої техніки, Музей історії Криворіжсталі, Музей трудової слави ЦГЗК, Музей історії авіації.
Петриківка	Музей Федора Панка, Петриківський музей етнографії, побуту та мистецтва, Центр народного мистецтва «Петриківка»
Інші населені пункти	Жовтоводський історичний музей імені Ю. І. Пригожина, Покровський історико-краєзнавчий музей, Музей історії міста Кам'янського, Томаківський музей (Томаківка), Сурсько-Литовський меморіально-художній музей ім. Ф. П. Решетнікова (Сурсько-Литовське), Межівський історико-краєзнавчий музей, Музей історії Солонянського району, Музей історії села Чумаки, Марганецький міський краєзнавчий музей, Верхньодніпровський музей, Нікопольський військово-технічний музей, Нікопольський краєзнавчий музей, Магдалинівський історико-краєзнавчий музей ім. д.Т. Кулакова, Тернівський міський краєзнавчий музей, Софіївський історико-краєзнавчий музей, Павлоградський історико-краєзнавчий музей, Криничанський історико-краєзнавчий музей, Історико-краєзнавчий музей с. Спаське, Васильківський краєзнавчий музей, Новомосковський міський історико-краєзнавчий музей ім. П. Калнишевського, П'ятихатський районний народний історико-краєзнавчий музей, Петропавлівський районний народний історико-краєзнавчий музей, Комплексний музей історії Царичанської селищної ради, Історико-краєзнавчий музей ім. О. Коваля (Підгородне)

Джерело: розроблено автором на основі: [40]

За даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області у 2020 році музейні заклади області відвідало близько 275 тис. чоловік, та було проведено понад 12 тисяч екскурсій і близько 430 виставок. Кількість предметів основного фонду, що експонувались протягом року, склала 583,1 тис. од. [40].

Торкнулися Дніпропетровщини і сучасні напрями культурно-пізнавального туризму, що стали популярними під час пандемії COVID-19 та не втрачають актуальності і сьогодні, особливо під час війни. Сучасні технології дають можливість проведення віртуальних культурно-пізнавальних подорожей та екскурсій.

Віртуальні технології у туризмі дозволяють, за допомогою використання сучасної комп'ютерної техніки та комунікаційних мереж, «створити і отримати максимально реалістичну сенсуальну інформацію про бажану туристичну дестинацію з числа реально існуючих без фактичного переміщення в неї» [41].

Використання віртуальних технологій є надзвичайно перспективним для культурно-пізнавального туризму, адже вони дають можливість потенційному туристу ознайомитися з культурними, історичними, мистецькими ресурсами місця яке вони не мають змоги відвідати [41]. Найбільш поширеним об'єктом віртуальних екскурсій є віртуальні музеї, що характеризується структурною і функціональною різноманітністю.

До послуг культурно-пізнавальних туристів в Україні пропонуються віртуальні екскурсії майже 50-ма музеями та туристичними локаціями у різних областях країни. Найбільша їх кількість зібрана у Київській, Львівській, Полтавській та Чернігівській областях. Найпопулярнішими з них є: Музей

Волинської ікони, Коломийський музей народного мистецтва, Національний музей «Чорнобиль», Історико-археологічний музей «Прадавня Аратта – Україна», Державний історико-культурний заповідник, Острозький замок, Одеський художній музей [42].

На Дніпропетровщині активно розвиваються культурно-пізнавальні віртуальні туристичні подорожі. Зокрема, віртуальні екскурсії по експозиціях музею були запущені у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Дмитра Яворницького [43].

Також у 3D відеогалереї Криворізького історико-краєзнавчого музею демонструють різноманітні відеофільми, що презентують Кривий Ріг як промислове та туристичне місто. З використанням сучасних кінотехнологій тут організують і віртуальні художні галереї живописних робіт криворізьких художників, із циклу «Відомі митці Криворіжжя», «Моє місто», «Кривий Ріг – моє місто», «Театральне Криворіжжя», «Місто – довжиною в життя», «Кривий Ріг» [44].

Крім музеїв у Дніпропетровській області віртуальні культурно-пізнавальні екскурсії можна здійснити до Спасо-Преображенського кафедрального собору та унікального штучного фонтану-водоспаду «Поріг ревучий» у м. Дніпро [45].

Крім музеїв в області діє мережа закладів культури. Згідно даних Дніпропетровської обласної ради у 2020 році у Дніпропетровській області приймали відвідувачів 13 театрів. З них: 1 театр опери та балет, 5 драматичних театрів, 4 музично-драматичних театри, 1 театр музичної комедії та мініатюр та 1 ляльковий театр [46]. Також до організації культурно-пізнавального туризму в регіонах залучено мережу культурних об'єктів клубного типу яка включає 363 клубні заклади у сільській місцевості та 441 заклад культури всіх систем і відомств. Доволі часто на їх базі проводяться місцеві або тимчасові виставки чи національні традиційні свята [46].

Крім культурно-пізнавального туризму пріоритетними напрямками туризму у Дніпропетровській області є промисловий туризм (Кривий Ріг, Нікополь), подієвий туризм (Петриківка, Дніпро, Кривий Ріг) зелений туризм (35 закладів в області, які надають послуги з тимчасового розміщення та харчування) [40].

Досліджуючи ресурси культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині, можна спостерігати, в деяких туристичних районах, існує дисбаланс між наявними природним та історико-культурним туристичним потенціалом, що призводить до посилення конкурентних переваг одного району над іншими.

Основними туристичними районами Дніпропетровщини, на території яких зосереджено переважну більшість природної, історико-культурної та етнографічної є Центральний район (з найбільшою локалізацією об'єктів у Дніпрі), Центральньо-Правобережний район (з найпопулярнішими центрами в Южноукраїнську та Павлограді), Західний район (з центром у Кривому Розі), та Північний район (з полюсом тяжіння с. Петриківка) (Додаток Е).

Досліджуючи питання ресурсного потенціалу культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині, необхідно наголосити на його втратах від війни. Адже армія РФ зруйнувала не лише сотні тисяч домівок українців, але й цілі міста і громади, і, відповідно, соціальну інфраструктуру та бізнес, в тому числі туристичний.

Також було знищено та пошкоджено природні та культурно-історичні пам'ятки України, які використовувались у організації культурно-пізнавального туризму.

За даними Державного агентства розвитку туризму «загальна сума прямих збитків (зруйновано) через руйнування активів туристичної галузі, станом на червень 2022, складала 0,40 млрд грн. Загальні непрямі втрати (пошкоджено) туристичної галузі, оцінюються в 110,8 млрд. грн., що становить 3% всіх непрямих втрат економіки України від російського вторгнення» [25].

З початку російського вторгнення окупантами здійснено 423 злочини проти української історико-культурної спадщини. Знищується як природна так і історична спадщина. «Серед пошкоджених об'єктів: 128 об'єктів нерухомої культурної спадщини, які мають офіційний статус пам'яток; 147 культових споруд (50 з них перебувають на обліку як пам'ятки історії, архітектури та містобудування або цінні історичні споруди); 136 належать до християнських громад (125 – православні, 10 – протестантські, 2 – католицькі), 4 – до ісламських, 6 – до єврейських; 46 меморіальних пам'ятників на честь історичних осіб та подій XIX – початку XXI ст.; 33 музеї та заповідники; 59 культурних центрів, театрів і кінотеатрів; 40 бібліотек» [49].

Втрачено природні туристичні локації на територіях, що тимчасово окуповані: «Олешківські піски, Асканія-Нова, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Генічеськ і Рожеві солені озера, Кирилівка, Скадовськ, Бердянськ, Очаків, частково Скіфський курган)» [50]

Також тимчасово замінованими є прикордонні райони України з Білоруссю, що унеможлиблює відпочинок на озерах Волині та сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід.

Пошкодження та руйнування об'єктів нерухомої культурної спадщини, що є результатом ракетних ударів, бомбардувань та артилерійських обстрілів, наразі зафіксовано у 15 регіонах України. Найбільша кількість зруйнованих та пошкоджених об'єктів локалізується у Харківській (103), Донецькій (99), Київській (79), Луганській (40) та Чернігівській (38) та областях [50].

Злочини росіян проти національних ресурсів було розглянуто засіданні Ради Безпеки ООН за Арріа-формулою на тему: «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України», яке було ініційоване Організацією Об'єднаних Націй. На засіданні були присутні як постійні представники країн в ООН, так і представники ЮНЕСКО та Міжнародної ради пам'яток та видатних місць (ICOMOS) [49].

Варто відзначити, що руйнування об'єктів культурної спадщини вважається воєнним злочином за Гаазькою конвенцією 1954 року.

У Дніпропетровській області пошкоджено 5 об'єктів історико-культурної спадщини. Вони занесені до Переліку зруйнованої культурної спадщини

України, створеного за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України. До них відносяться:

- пам'ятка архітектури національного значення «Брянська (Миколівська) церква 1913-15 рр.;

- пам'ятки архітектури місцевого значення - будівлі колишнього банку взаємного кредиту, зведеної на початку 1890-х років у місті Дніпро;

- пам'ятка архітектури місцевого значення – житловий будинок 1937 року побудови.

- пам'ятки архітектури місцевого значення - будівлі комплексу житлових будинків металургійного заводу ім. Г. Петровського, збудованого у 1930-х роках;

- пам'ятка архітектури місцевого значення - колишній житловий будинок інженерно-технічних працівників колонії Брянського заводу, збудованого в 1900-1910 роках [51].

Також, внаслідок ракетного удару пошкоджено культурно-історичні об'єкти цінної історичної забудови області, які взято на держаний облік, проте не зареєстровано у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України. Такими об'єктами є будівлі південного блокпосту Дніпровського металургійного заводу «ЄВРАЗ», збудованого в 1930-х роках та старовинні будівлі колишньої земської школи, зведеної у ХІХ столітті, де зараз знаходиться православна церква св. Олексія у селі Велика Костромка [51].

Наразі важко оцінити реальні втрати туристичної галузі, інфраструктури, яка постраждала найбільше, готельної та ресторанної сфер, та і загалом економіки, адже війна триває та щоденно приносить нові руйнування.

Досліджуючи розвиток та досягнення культурно-пізнавального туризму в Дніпропетровській області в довоєнний період, варто відзначити, що не зважаючи на багату історико-культурну спадщину, унікальне поєднання потужних природних та рекреаційних ресурсів, кліматичних особливостей, широкої мережі культурних та інфраструктурних об'єктів, а також на загальну тенденцію переважання у туристичному потоці питомої ваги туристичних поїздок з метою дозвілля та відпочинку, до яких ми відносимо культурно-пізнавальний туризм, існує ряд проблем щодо розвитку туристичної діяльності у цьому напрямі, на які варто звернути увагу (рис. 8).

В першу чергу, зважати потрібно на екологічний стан в області. Адже Дніпропетровська область, враховуючи її позиціонування як індустріального регіону, має значний рівень забруднення повітря викидами шкідливих речовин.

Для покращення екологічної ситуації важливо мінімізувати негативний антропогенний вплив на довкілля та розглянути можливості ширшого використання очисних повітряних установок на підприємствах та реабілітації природних ресурсів, через озеленення териконів у Покрові, Кривому Розі, Нікополі. За покращення екологічної ситуації існує можливість збільшення питомої ваги рекреації та лікувального туризму у туристичному потоці області.

Проблемою варто вважати руйнацію та забруднення природних ресурсів через хаотичну забудову, що призводить до перенаселення та перенавантаження туристичних і рекреаційних зон.

Враховуючи, що з економічної точки зору будувати вигідніше в зонах масового перебування туристів, а регуляторна база щодо захисту довкілля недостатньо чітко прописана й необов'язкова, екологічне навантаження на рекреаційні зони є підвищеним.

Крім того, існуючі схеми приватизації земель рекреаційного та оздоровчого призначення не передбачають залучення інвестицій та ефективний менеджмент, і, як правило, закінчуються забудовою земельної ділянки багатопверховими житловими будинками чи приватними котеджами всупереч природоохоронному та курортному законодавству.

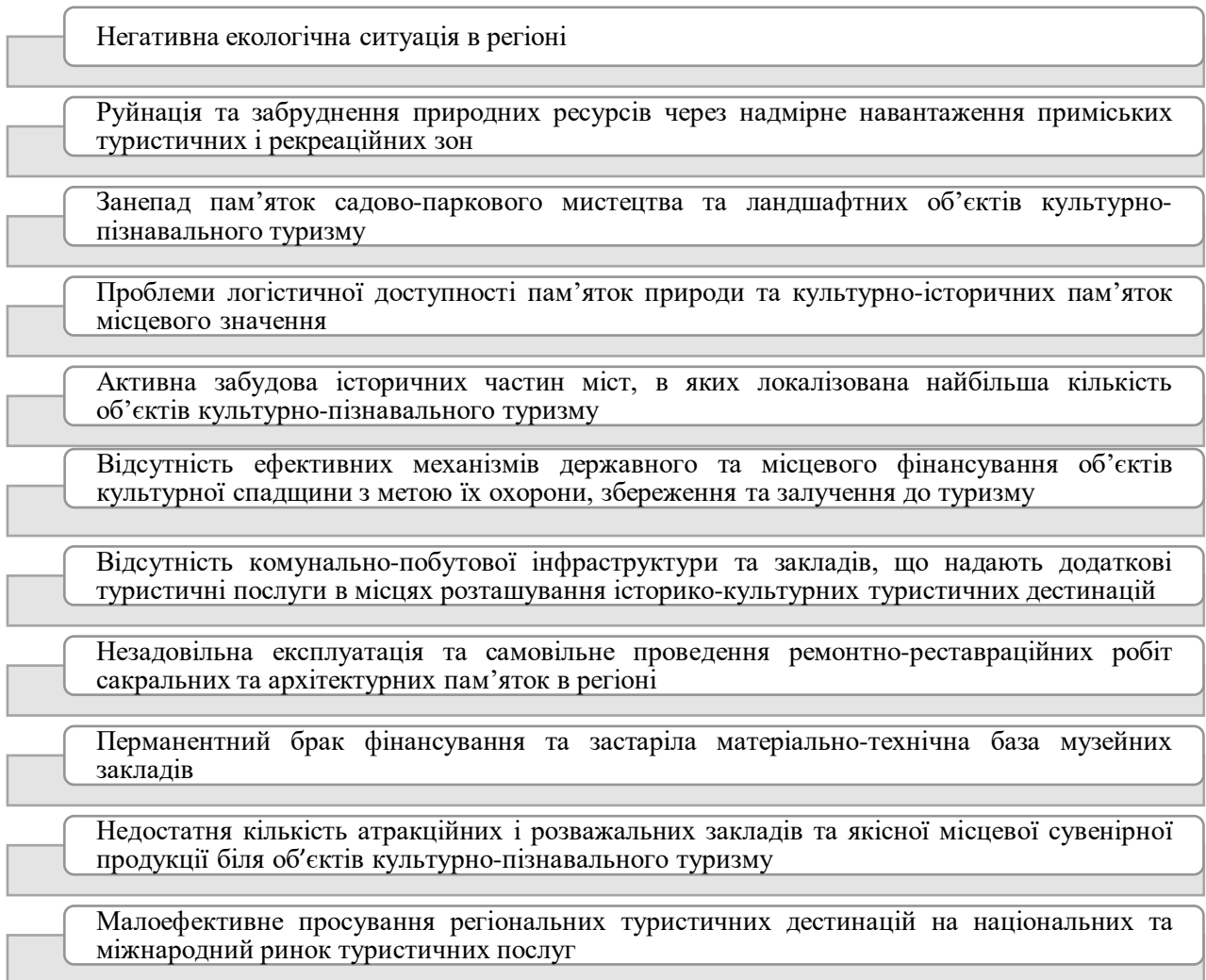

Рисунок 8 – Проблеми розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині

Джерело: розроблено автором

Вагомою проблемою у природній складовій культурно-пізнавальних туристичних ресурсів є занепад пам'яток садово-паркового мистецтва та ландшафтних об'єктів. Майже всі вони потребують фінансування для розробки проектів ландшафтної реконструкції, а також визначення користувачів, що займатимуться їх упорядкуванням та оновленням. Адже більшість парків знаходиться на балансі у відділах культури міських та районних рад, які не

завжди надають дирекціям парків акти на право постійного користування землею та інші супровідні документи, а зелені насадження, відповідно, залишаються без потрібного догляду. Крім того, недостатність або взагалі відсутність фінансування пам'яток позначається на відсутності охорони, що призводить до збільшення кількості випадків вандалізму та навіть розкрадання зелених насаджень.

Суттєвими є проблеми із транспортною мережею, що виражаються у поганій транспортній доступності об'єктів культурної спадщини залізничним та автобусним транспортом. Частина пам'яток взагалі має погану транспортну доступність навіть для автомобільного транспорту, і обладнана лише пішими маршрутами, які у переважній більшості перебувають у неналежному стані та потребують реконструкції, і, відповідно, доступні не для усіх категорій туристів.

Зважаючи на це, місцева влада має більше дбати про стан об'єктів культурної спадщини, принаймні місцевого значення, для перетворення їх на популярні туристичні дестинації і активне їх просування на ринок туристичних послуг та збільшення внутрішніх туристичних потоків.

Серед негативних рис розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині варто відзначити також активну забудову частин міст, де зосереджена велика кількість пам'яток культури, що значно зменшує атрактивність цих частин міста.

Вагомою проблемою є занедбаний стан рекреаційних зон навколо об'єктів культурної спадщини та відсутність мінімальної необхідної інфраструктури для забезпечення туристичних потреб. А також недостатня кількість або взагалі відсутність місцевої сувенірної продукції.

Зважаючи, що історико-культурні ресурси є однією з основних умов організації культурно-пізнавального туризму, посиленої уваги і підтримки в Дніпропетровській області потребує культурно-історична спадщина. Тут існує ряд проблем та слабких сторін серед яких:

- недосконала законодавча та регуляторна база України, що перешкоджає створенню алгоритму режиму використання та охорони об'єктів культурної спадщини, а також їх погодження відчуження або передачі власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління;

- спотворення негармонійною сучасною забудовою історичних населених місць, історичних центрів міст, що зменшує їх привабливість для туристів та підриває туристичний потенціал регіону;

- відсутність програм збереження та реставрації історичних центрів міст і містечок, де збереглися краєзнавчі й архітектурні цінності староміських ансамблів;

- відсутність ефективних механізмів державного та місцевого фінансування об'єктів культурної спадщини з метою їх охорони, збереження та залучення до туристичного сектору області;

- відсутність комунально-побутової інфраструктури та закладів, що надають додаткові туристичні послуги в місцях розташування історико-

культурних туристичних destinations, що не сприяє масовому їх відвідуванню туристами, в тому числі іноземними;

- невжиття більшістю туристичних destinations заходів щодо нарощування власних доходів за рахунок розширення надання екскурсійних та інших культурно-масових послуг;

- значний негативний вплив природних та антропогенних факторів на пам'ятки археології, історії та архітектури, що приводить до їх занепаду, руйнації і навіть знищення;

- потреба у капітальній реконструкції та/або консервації пам'ятників архітектури;

- незадовільна експлуатація та самовільно проведенні ремонтно-реставраційних робіт ремонту, що призводять до порушення чинного законодавства щодо збереження пам'яток, особливо це стосується сакральних пам'яток та архітектури;

- недосконалі та ненасичені туристичні продукти, що не дають можливості розробляти максимально зручні для туристів маршрути. Відповідно, потенційні культурно-пізнавальні туристичні об'єкти можуть бути не залучені до туристичного сектору і реально недоступними основному туристичному потоку.

- недостатня кількість атракційних і розважальних закладів та відсутність або мала кількість якісної місцевої сувенірної продукції біля історико-культурних туристичних destinations;

- не дуже активне і малоефективне просування регіональних туристичних destinations на міжнародний і український ринок туристичних послуг та низький рівень інформатизації місцевого населення.

Однак, найбільшу, на нашу думку, загрозу культурно-історичній спадщині, становить просте недбальство, а особливо гостро стоїть питання її збереження. Згідно даних Асоціації міст України «до 70% об'єктів культурної спадщини перебуває в незадовільному стані, а кожен десятий об'єкт навіть в аварійному, та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань» [30]. У співвідношенні до загальної кількості пам'яток, лише для 35% пам'яток укладено охоронні договори, а встановлено зони охорони взагалі лише для 10% пам'яток [30].

Реальну проблему також становить відсутність методологічних аспектів аналізу використання об'єктів історії та культури в якості туристичних та екскурсійних об'єктів. Внаслідок чого наявні історико-культурні ресурси залучаються до туристичної галузі безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму. Зокрема, «із загальної кількості пам'яток культурної спадщини національного значення, лише 45% використовуються як туристичні та рекреаційні об'єкти» [30].

Присутні проблеми і в музейній компоненті культурно-пізнавального туризму. Основною з них, на нашу думку є відсутність стабільної системи фінансування, достатньої для ефективної діяльності і розвитку, відповідно до сучасних вимог суспільства, загального рівня розвитку інформаційних технологій та потреб сучасних музейних закладів.

Більш того, більшість музеїв регіону мають проблеми з матеріально-технічною базою, особливо в невеликих районних центрах, їх обладнання та технічні засоби не відповідають сучасним вимогам культурного обслуговування та потребують технічного переоснащення та модернізації.

Перманентний брак фінансування ставить під загрозу зберігання та безпеку музейних колекцій і фондів, адже у більшості музеїв відсутні системи охорони і відео спостереження. Особливу загрозу становить зношеність комунікацій та стан музейних будівель, що не відповідає вимогам температурного та вологісного режиму для зберігання експонатів.

Як бачимо, наявні проблеми культурно-пізнавального туризму в регіоні є суттєвими та потребують якнайшвидшого вирішення. Особливо це стосується тих пролем, які призводять до прискорення руйнування і нищення природних та історико-культурних туристичних об'єктів.

Розглянувши сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині та охарактеризувавши проблеми його розвитку, логічним буде визначити і його переваги (рис. 9).

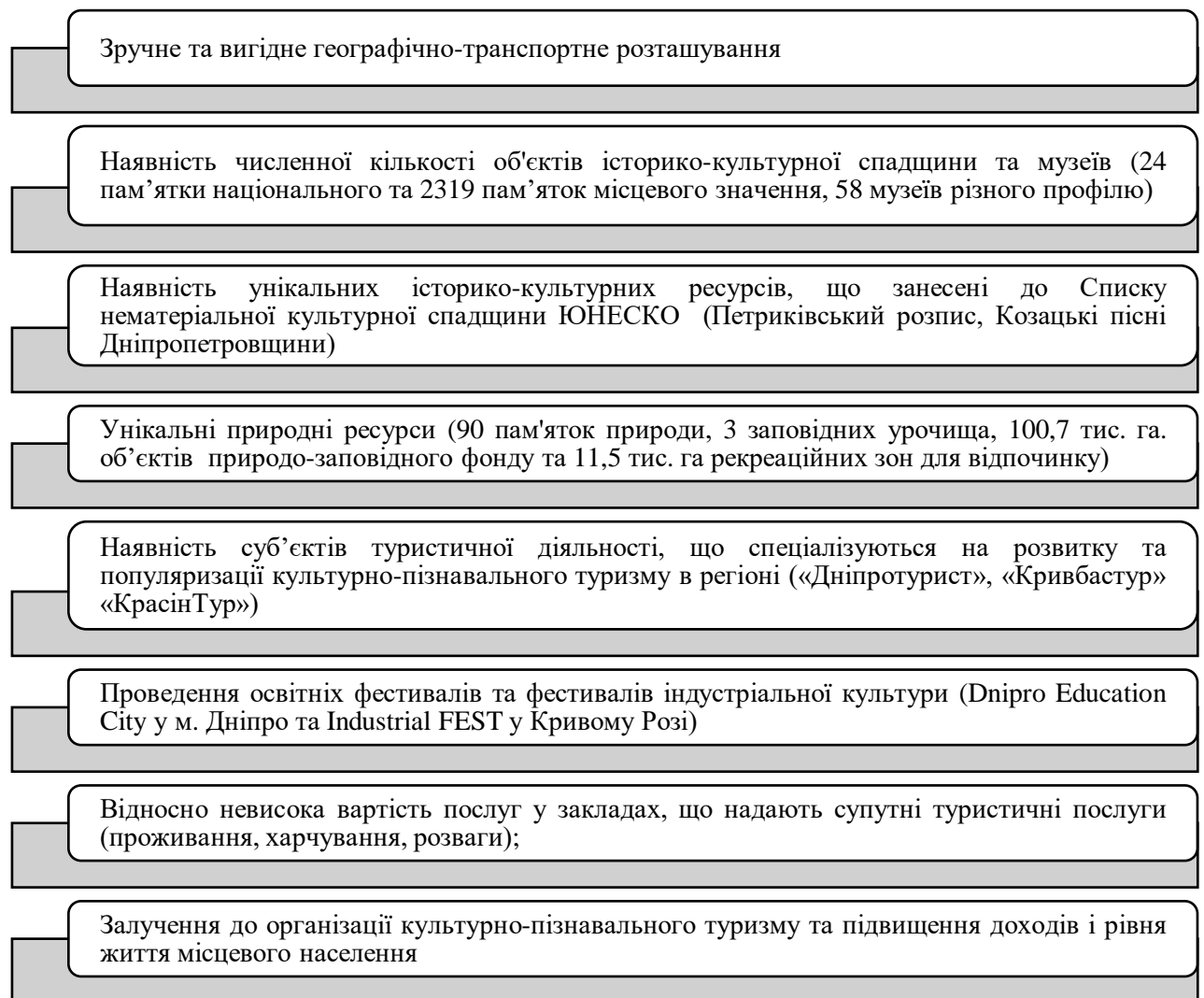

Рисунок 9 – Переваги культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині
Джерело: розроблено автором

З рисунку бачимо, що різноманітні природні та історико-культурні ресурси і унікальна етнографічна спадщина – це те, що робить культурно-пізнавальний туризм на Дніпропетровщині привабливим для міжнародних та внутрішніх туристів.

Проаналізувавши Стратегію розвитку Дніпропетровської області до 2027 можемо відзначити, що розвиток туризму та його інфраструктурне забезпечення є актуальним питанням і важливою перспективою для Дніпропетровської області. Культурно-пізнавальний туризм у Стратегії визначено як пріоритетний вид туризму в області, разом із промисловим, сільським та подієвим [52].

У Програмі розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014 – 2025 роки наголошено, що «Дніпропетровщина посідає гідне місце в Україні за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, що викликають значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів» [53]. Відповідно, наявність такого багатого потенціалу, виступає основою для створення виняткового і різноманітного культурно-пізнавального туристичного продукту. Програмою визначено наступні завдання та заходи, які безпосередньо стосуються розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні:

- збереження національної культури та відродження народних автентичних ремесел;
- збереження і відновлення унікальних природних та історико-культурних ресурсів та історичних місць Дніпропетровської області;
- формування розвинутої туристичної індустрії, яка б задовольняла потреби туристів та їх безпеку, що особливо актуально під час війни;
- проведення інформаційної роботи з популяризації туристичного продукту регіону;
- створення унікальних конкурентоспроможних продуктів [53].

Крім того, в області діє Програма збереження та розвитку об'єктів культурної та природної спадщини, елементів нематеріальної культурної спадщини, розташованих на території Дніпропетровської області до 2024 року.

Програма має на меті «виявлення, розвиток, охорону, популяризацію та забезпечення життєздатності, цілісності та автентичності об'єктів культурної та природної спадщини, елементів нематеріальної культурної спадщини, розташованих на території Дніпропетровського регіону, забезпечення належного рівня їх збереження та використання в суспільному житті, удосконалення ведення обліку, створення більш сприятливих умов для розвитку сфери охорони культурної та природної спадщини, розвиток міжрегіонального, міжнародного співробітництва» [54].

Варто відзначити, Стратегія розвитку Дніпропетровської області та Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області тісно пов'язані та опираються у своїх цілях на Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Адже у Стратегії культурно-пізнавальний туризм також визначено одним із пріоритетних видів туризму на державному та регіональному рівнях. Також Стратегією передбачено створення та введення в дію Єдиної туристичної інтерактивної системи, яка «міститиме інформацію про

туристичні та рекреаційні ресурси України, придатні для використання у сфері туризму та курортів, у тому числі об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду, рекомендовані для відвідування туристами» [55].

Зазначені вище документи підтверджують важливість розвитку культурно-пізнавального туризму для туристичної діяльності в регіоні та показують, що даний вид туризму потребує активної співпраці державного та приватного секторів щодо охорони, реставрації та популяризації об'єктів природної, історико-культурної та етнографічної спадщини, які є основними туристичними об'єктами культурно-пізнавального туризму. Крім того, цілком об'єктивними на Дніпропетровщині є потреби:

- розвитку міжнародного співробітництва у сфері культурно-пізнавального туризму,
- формування позитивного туристичного іміджу Дніпропетровщини;
- створення єдиної інформаційної платформи з детальним описом культурно-пізнавальних туристичних об'єктів, проведення їх економічної оцінки, опису та класифікації. Актуальна та достовірна інформація про туристичні об'єкти Дніпропетровщини має популяризуватись у інформаційному просторі України та Європи;
- розроблення інформаційно-картографічного забезпечення (туристичних мап, схем, буклетів та довідників) з повними даними про об'єкти культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині;
- упровадження моніторингу природних та культурно-історичних об'єктів, що залучені до культурно-пізнавальних туристичних маршрутів;
- створення нових туристичних об'єктів сучасності, які ще не мають цінності з боку історії;
- розробку та введення в дію соціальних програм, які будуть займатись оновленням, реставрацією та адаптацією історико-культурних пам'яток до реалій сьогодення, використовуючи при цьому фахівців із туризму й небайдужих громадян;
- розробку нових комплексних маршрутів, їх якісна реклама та успішне просування цих маршрутів на ринок туристичних послуг;

Водночас маємо враховувати воєнні дії, що відбуваються на території України та часті артилерійські обстріли Зеленодольського, Синельниківського та Нікопольського районів Дніпропетровської області і, звичайно, постійні загрози ракетних атак.

Проаналізувавши сучасний стан та основні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині можемо стверджувати, що цей вид туризму в регіоні є не лише популярним видом відпочинку, а й важливим джерелом розвитку економіки та культури регіону, та має відчутний мультиплікаційний ефект, оскільки впливає на активізацію інших сфер господарства, таких як транспорту, торгівлі, промисловості, сфери послуг та дозвілля.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

В результаті дослідження автор дійшов наступних теоретичних та практичних висновків:

1. Ґрунтовний аналіз змісту існуючих визначень поняття «культурно-пізнавальний туризм» та його змістовних аспектів дає підстави стверджувати, що культурно-пізнавальний туризм слід тлумачити як подорожі, основною метою яких є ознайомлення туристів із історичними, культурними та природними об'єктами і ресурсами з метою задоволення пізнавальних та естетичних потреб, а основними напрямками культурно-пізнавального туризму є історико-археологічний, етнографічно-краєзнавчий, архітектурно-історичний та симпозиумний туризм.

2. Аналізуючи сучасний стан розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині встановлено, що регіон має багаті історико-культурні, природні та етнографічні ресурси, які виступають основою створення якісного культурно-туристичного продукту. Зокрема, у регіоні перебуває 11794 історико-культурні пам'ятки, 2 об'єкти, що занесені до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, 4812 природних об'єкти, 14 рекреаційних зон та 182 об'єкти природо-заповідного фонду. Крім того, області діє 58 музеїв різного профілю, два з яких мають віртуальні екскурсії та 1214 культурних закладів, що залучені до культурно-пізнавальної діяльності в регіоні.

В результаті дослідження встановлено, що туристичний сектор області, який обслуговує туристів, налічує 431 суб'єкт туристичної діяльності, 142 колективних засобів розміщення, 105 санаторно-курортних та оздоровчих закладів, та 1750 об'єктів громадського харчування.

Аналіз структури в'їзного та внутрішнього туристичних потоків показало, що подорожі з метою культурно-пізнавального туризму домінують над подорожами з іншою ціллю. Зокрема у в'їзному туристичному потоці поїздки з метою відпочинку та дозвілля складають 93%, а у внутрішньому 82%. Щодо виїзного туристичного потоку, то в його структурі переважають поїздки метою дозвілля та відпочинку, а сам він є другим по потужності в Україні.

Досліджуючи сучасний розвиток культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині виявлено тенденції щодо зміни пріоритетів відпочинку у воєнний час. Зокрема для жителів області неможливими стали є культурно-пізнавальні подорожі на південь України та у східні області, а зміну, дво- та триденним турам та турам вихідного дня, прийшли одноденні тури по області. В Дніпропетровській області повністю заборонена туристична діяльність на водоймах, у лісах, прифронтівій зоні, зоні бойових дій та на територіях, що були під окупацією.

Крім того, встановлено, що в результаті російської агресії проти України на Дніпропетровщині було пошкоджено 5 об'єктів історико-культурної спадщини та 2 культурно-історичні об'єкти цінної історичної забудови області, які взято на держаний облік. Усі вони занесені до Переліку зруйнованої культурної спадщини України Міністерства культури та інформаційної політики України, та потребують відновлення і реставрації.

Досліджуючи розвиток та досягнення культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині виявлено ряд проблем, щодо розвитку туристичної діяльності у цьому напрямі, на які варто звернути увагу. Серед таких: негативна екологічна ситуація в регіоні; руйнація та забруднення природних ресурсів через надмірне навантаження приміських туристичних і рекреаційних зон; занепад пам'яток садово-паркового мистецтва та ландшафтних об'єктів культурно-пізнавального туризму; проблеми логістичної доступності пам'яток природи та культурно-історичних пам'яток місцевого значення; активна забудова історичних частин міст, в яких локалізована найбільша кількість об'єктів культурно-пізнавального туризму; відсутність ефективних механізмів державного та місцевого фінансування об'єктів культурної спадщини з метою їх охорони, збереження та залучення до туризму; відсутність комунально-побутової інфраструктури та закладів, що надають додаткові туристичні послуги в місцях розташування історико-культурних туристичних дестинацій; незадовільна експлуатація та самовільне проведення ремонтно-реставраційних робіт сакральних та архітектурних пам'яток в регіоні; перманентний брак фінансування та застаріла матеріально-технічна база музейних закладів; недостатня кількість атракційних і розважальних закладів та якісної місцевої сувенірної продукції біля об'єктів культурно-пізнавального туризму; малоефективне просування регіональних туристичних дестинацій на національних та міжнародний ринок туристичних послуг.

Окрім проблем культурно-пізнавального туризму в регіоні, виявлено його переваги. Зокрема це: зручне та вигідне географічно-транспортне розташування; наявність численної кількості об'єктів історико-культурної спадщини та музеїв (24 пам'ятки національного та 2319 пам'яток місцевого значення, 58 музеїв різного профілю); наявність унікальних історико-культурних ресурсів, що занесені до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО (Петриківський розпис, Козацькі пісні Дніпропетровщини); унікальні природні ресурси (90 пам'яток природи, 3 заповідних урочища, 100,7 тис. га. об'єктів природо-заповідного фонду та 11,5 тис. га рекреаційних зон для відпочинку); наявність суб'єктів туристичної діяльності, що спеціалізуються на розвитку та популяризації культурно-пізнавального туризму в регіоні («Дніпротурист», «Кривбастур» «КрасінТур»); проведення освітніх фестивалів та фестивалів індустріальної культури (Dnipro Education City у м. Дніпро та Industrial FEST у Кривому Розі); відносно невисока вартість послуг у закладах, що надають супутні туристичні послуги (проживання, харчування, розваги); залучення до організації культурно-пізнавального туризму та підвищення доходів і рівня життя місцевого населення.

Проаналізувавши переваги культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині, встановлено, що культурно-пізнавальний туризм в регіоні є не лише популярним видом відпочинку, а й важливим джерелом розвитку економіки та культури регіону, та має відчутний мультиплікаційний ефект, оскільки впливає на активізацію інших сфер господарства, таких як транспорту, торгівлі, промисловості, сфери послуг та дозвілля.

3. В умовах сьогодення важко визначити перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині, однак, вважаємо доцільним запропонувати перспективні напрями повоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму на Дніпропетровщині.

1. Розвиток мілітаризованих напрямів культурно-пізнавального туризму. Бажання пізнання національної історії завжди приваблює туристів. А по завершенню воєнних дій з'явиться велика кількість важливих об'єктів сучасної історії, які, не дивлячись на трагічність їх створення, будуть цікавими для туристів. У Державній агенції розвитку туризму дають характеристику можливого розвитку культурно-пізнавального туризму, та наголошують, що «багато хто захоче відвідати ті місця, які вже стали символами цієї війни, якщо досі люди подорожували місцями козацької слави – в Холодний Яр, на Хортицю, то до них додадуться місця нашої нинішньої слави» [25].

До мілітаризованих видів культурно-пізнавального туризму, які мають перспективи розвитку на Дніпропетровщині, варто віднести наступні:

- воєнний туризм – подорожі до місць та об'єктів, які мали військове значення, наприклад до місць бойових зіткнень, військової інфраструктури, цивільної інфраструктури, яка зазнала руйнувань;

- темний туризм – подорожі до місць масштабних та жорстоких вбивств, місць влучання ракет з великою кількістю жертв, територій, що були окуповані російськими військами, братських могил та катівень.

- ностальгійний – подорожі вимушено переселених громадян, або таких, що втратили свій дім, які по завершенню воєнних дій, виявлять бажання, хоча б на короткий термін, повернутись до своєї домівки;

- волонтерський туризм – це вид туризму за участю осіб будь-якого віку у волонтерських проектах туристичної спрямованості в різних країнах світу.

Варто відзначити, що такі напрями культурно-пізнавального туризму є доволі специфічними, та в основному не несуть позитивних емоцій, однак вони є надважливими для розуміння закономірностей сучасної української історії та формування національної свідомості.

2. Підтримка руху Slow Cities. Варто розглянути перспективність підтримки туристичного руху Slow Cities. Цей рух - це спільнота малих міст, які мають населення до 50 тис. осіб, та акцентують увагу туристів на своїй неповторності та на збереженні традицій в культурі, архітектурі, їжі, навколишньому середовищу [56]. Рух Slow Cities зорієнтований на туристів, яким важливо доторкнутись до традиційних цінностей регіону, зрозуміти їх унікальність. Більш тісний контакт і спілкування туристів з місцевим населенням відбувається на невеликих міських туристичних дестинаціях, де туристи відвідують музеї, театри, інші підприємства, зайняті обслуговуванням туристів, гуляють містом, користуються громадським транспортом та ін. Головна цінність цього руху полягає у враженнях, які отримав турист під час подорожі, від місцевого населення, оскільки це створює додатковий комфорт і підвищує якість надаваної туристичної послуги, яка залежить від місцевих закладів, що надають основні та додаткові туристичні послуги, а також від загальної соціально-культурної атмосферою регіону.

Slow Cities є перспективним в таких малих містах області як Марганець, Апостолове, Жовті Води, Зеленодольськ, Вільногірськ, П'ятихатки, Новомосковськ, Верхньодніпровськ. Адже саме малі міста зосереджують велику кількість пам'яток історії, культури та архітектури, які є привабливими екскурсійними об'єктами, в поєднанні з пам'ятками природи місцевого та державного значення та пам'ятками садово-паркового мистецтва створюють найкращі передумови для розвитку культурно-пізнавального туризму.

3. Розвиток туриського сторітеллінгу. Ефективним інструментом формування вражень у культурно-пізнавальному туризмі є сторітеллінг (Storytelling «розповідання історій») – це мистецтво складання і розповідання захопливих історій [57]. До даного формату відносяться місцеві історії та легенди про об'єкти природи, архітектури, культури чи історичні постаті, які додають атрактивності туристичним об'єктам і стають рушійною силою до збільшення туристичного потоку в регіон. Це формат подання туриської інформації у вигляді розповіді.

Сторітеллінга у світі є надзвичайно популярним та орієнтованим на зростання та забезпечення популярності туристичних об'єктів, які створені на основі тих чи інших історій, наприклад, тематичні парки, нетрадиційні музеї і музеї легенд, готелі з привидами, квести з використанням міських скульптур та вуличного стріт-арту, анімаційні тури й театралізовані екскурсії.

Активне використання легенд, міфів, переказів, міських історій і розповідей, доповнюватимуть традиційні культурно-пізнавальні об'єкти туристського інтересу та привертатимуть до них значно більше туристів. Враховуючи, що Дніпропетровщина це край козацтва, який володіє багатою культурно-історичною та етнографічною спадщиною формат сторітеллінгує надзвичайно перспективним.

Серед форматів туриського сторітеллінгу, які найбільше поширені у світі, перспективними на Дніпропетровщині можуть стати:

- сторі-лістинги DESTИНАЦІЙ (перелік об'єктів за певним критерієм по типу ТОП-5 чи ТОП-10 об'єктів);
- тревел-сторі – тревел-блог або подорожній щоденник відомої людини, яка викликає у туристів довіру;
- фото-сторі - серії фотографій певного тематичного змісту, зазвичай про таємничі місця;
- детектив-сторі – історія розслідування давньої чи відносно сучасної справи, що містить логічно і послідовно вибудовану розповідь з елементами інтриги з відвідуванням відповідно підібраних туристичних об'єктів [57].

Усі вище зазначені напрями можуть стати основою для створення на Дніпропетровщині тематичних туристичних атракцій різних масштабів, наприклад, розробки окремого культурно-пізнавального туристичного маршруту, чи екскурсії, створення музею козацьких легенд, відкриття концептуальних готелів та ресторанних закладів, організація окремих зон відпочинку чи тематичні розважальні паркиві.

Крім того, розповіді про цікаві туристичні місця регіону, які поширюватимуться мережею, надаватимуть туристам більше «живої»

мультимедійної інформації про місця можливої подорожі, та допомагатимуть отримати відгуки туристів і інших зацікавлених сторін про проблеми та туристичний потенціал дестинацій, які залучені до культурно-пізнавального туризму.

4. Зміщення акценту на креативність форм культурно-пізнавального туризму. Популярними тенденціями в економічно розвинутих країнах є зміщення акцентів з довгосторокового культурно-пізнавального відпочинку на щоденний та щотижневий та на збільшення креативності його форм. Зокрема, фахівці сфери обслуговування використовують у культурно-пізнавальному туризмі нові технології туристичної діяльності, які мають на меті формування яскравих вражень за відносно короткий проміжок часу.

Джерелом таких вражень прийнято використовувати «аборигенну» вуличну культуру, яка, зазвичай, зосереджена на локаціях з безліччю малих закладів, серед яких є художні галереї; музеї сучасного мистецтва; антикварні, книжкові й інші магазини; кав'ярні, ресторани й бари, які пропонують не лише їжу та напої, але й мають цікаві концепції та експозиції; невеликі кіно- та камерні театри [58].

Особливо цікавими для культурно-пізнавального туризму є гібридні об'єкти, наприклад, книгарня, яка поєднана з кав'ярнею та камерними театром, або кав'ярня, що об'єднана з галереєю сучасного мистецтва та центром живої музики. Такі креативні об'єкти культурно-пізнавального туризму є надзвичайно інформативними та просвітницьким, адже зазвичай у них перетинаються відразу кілька сфер: образотворче мистецтво, музична сцена, театр та кіно, світський відпочинок та нічне життя.

Важливими об'єктами у міських культурно-пізнавальних турах та маршрутах є сучасні мистецькі об'єкти, зокрема мурали. Картини, що створені художниками на стінах будинків, зображують пейзажі, портрети знаменитостей, філософські та націоналістичні малюнки, є досить популярними об'єктами та мають велике значення для розвитку культурно-пізнавального туризму.

Враховуючи мобільність пересування сучасних туристів та розвиток нових туристичних локацій у маленьких містечках та сільських локаціях, відбувається зростання попиту на короткотривалі туристичні поїздки, а значить зростає і потреба у задоволенні туристичних потреб у короткі строки але не втрачаючи при цьому якості.

5. Впровадження сучасних travel-трендів. Пандемія COVID-19, разом із надзвичайно великими втратами, привнесла для туристичної сфери цікавих явищ. З'явилися нові туристи та подорожі, які породжують цілий ряд нових видів туризму.

У культурно-пізнавальному туризмі це: урбан-туризм (urban turizm) - знайомство історико-культурними, природними і антропогенними об'єктами міста, в якому проживає турист, розвиток міського публічного та рекреаційного простору; стейкейшн (staycation) або холістей (holistay). – культурно-пізнавальний відпочинок недалеко від будинку, в околицях міста, інших регіонах країни; воркейшн (workation) – культурно-пізнавальна подорож до

нового місця, не відволікаючись від основної роботи (дистанційної), свого роду симбіоз роботи та відпустки; соло-подорожі (solo-travel) – одноосібні подорожі з нескладною логістикою, відвідування легкодоступних історико-культурних, природних і антропогенних об'єктів; роуд – тріп (road trip) та караванінг (caravanning) - дорожні поїздки автомобілем на великі відстані, за особисто прокладеним маршрутом, з метою відвідування популярних, легкодоступних історико-культурних чи природних туристичних локацій, з проживанням в автобудинках або кемпінгах [59].

Цікаво, що в організації таких подорожей, співтовариствам туристів та їх відгукам про туристичні локації і об'єкти в основному у соціальних мережах, довіряють більше, ніж рекламі чи туристичним підприємствам.

Варто відзначити, що перспективним буде і впровадження культурно-пізнавального адаптивного туризму. Це напрям культурно-пізнавального туризму, який поряд зі збагаченням туриста пізнавальною інформацією традиційним способом, є частиною соціальної та психолого-педагогічної адаптації та збільшення частки молодіжного туризму. Основним мотивом таких подорожей є отримання освіти та подорожі з метою знайомства з культурним різноманіттям різних країн та регіонів світу. Цьому значною мірою сприяють самостійні поїздки «бекпекінг», а також молодіжне волонтерство, мовний та культурний обмін, відпочинок у літніх дитячих і молодіжних таборах які поєднують різноманітні дослідницькі програми, поглиблене вивчення мови, літератури, мистецькі студії з розважальними, спортивними та оздоровчими заходами.

6. Використання сучасних засобів маркетингу для просування туристичного продукту Дніпропетровщини. Пандемія COVID-19 прискорила розвиток інтернет-маркетингу та цифрової торгівлі в усьому світі. Не виключенням є і туризм. Тому, надзвичайно важливим сьогодні бути представленим у мережі Інтернет та у соціальних мережах, адже якщо туристичний продукт не представлений в мережі, то його не існує.

Зметою ефективного просування культурно-туристичних продуктів Дніпропетровщини на туристичний ринок України та світу доцільно використовувати інструменти Internet-просування та TV-контенту. Зокрема, перспективними вважаємо:

- розміщення реклами, відео- та аудіороликів на сайтах підприємств індустрії гостинності та розваг;
- розміщення пропозицій культурно-пізнавальних туристичних продуктів Дніпропетровщини на порталах, що дозволяють планувати і організувати індивідуальні тури;
- представлення пропозиції національного туристичного продукту на міжнародних туристичних виставках світу;
- просування пропозицій культурно-пізнавального туристичного продукту Дніпропетровщини у найпопулярніших, серед молоді, соціальних мережах, на сторінках туроператорів та тур агентів у Facebook, Instagram та Tik Tok.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_744#Text (дата звернення: 25.02.2023).
2. UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/> (дата звернення: 25.02.2023).
3. ICOMOS. URL: <https://www.icomos.org/> (дата звернення: 25.02.2023).
4. The World Tourism Association for Culture and Heritage. URL: <https://wtach.org/> (дата звернення: 01.03.2023).
5. National Trust for Historic Preservation. URL: <https://savingplaces.org/> (дата звернення: 01.03.2023).
6. Goeldner Charles R. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. N.Y.: John Wiley and Sons, Inc., 2002. 642 p. URL: <http://bauldelturismo.com/wp-content/uploads/2018/07/Tourism-Principles-Practices-Philosophies-Charles-Goeldner-and-JR-Brent-Ritchie.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).
7. Joanna Seraphim. Challenges for Promotion of Heritage Tourism: Case Study of the UAE. Source Title: Conservation and Promotion of Heritage Tourism. Canadian University Dubai, UAE. 2019. 22 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/356756399_BRANDING_HERITAGE_TO_URISM_IN_DUBAI_A_QUALITATIVE_STUDY (дата звернення: 02.03.2023).
8. Farooq Haq. Challenges for Innovative Transformation in Heritage Tourism Development in India and Pakistan. Central Queensland University, Australia. Source Title: Conservation and Promotion of Heritage Tourism. 2019. 28 p. URL: https://acquire.cqu.edu.au/articles/chapter/Challenges_for_innovative_transformation_in_heritage_tourism_development_in_india_and_pakistan/13447973 (дата звернення: 02.03.2023).
9. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник. Київ: Дніпро, 2000. 155 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1018221 (дата звернення: 10.03.2023).
10. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/417692.pdf (дата звернення: 10.03.2023).
11. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання, 2013. 334 с. URL: <http://lib.puet.edu.ua/index.php>. (дата звернення: 10.03.2023).
12. Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку: матеріали доп. Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 418 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MTc=/344519a49a74e01ba891b5467f7c2bc7.PDF>. (дата звернення: 10.03.2023).
13. Мельник М. С. Управління розвитком культурно-пізнавального туризму в Львівській області. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2019/12/Melnik/>. (дата звернення: 10.03.2023).

14. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk660178.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).
15. Сучасні різновиди туризму : навч. посібн. К.: Знання, 2011. 334 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/615-suchasn-rznovidi-turizmu-klyap-mp.html> (дата звернення: 13.03.2023).
16. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. (геопросторові аспекти). Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2002. 436 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp.htm (дата звернення: 15.03.2023).
17. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2 вид. перероб. та доповн. К.: Центр учбової літератури. 2012. 366 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/malska-turbiznes.htm. (дата звернення: 15.03.2023).
18. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 15.03.2023).
19. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. Посібник. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/33353/.pdf>. (дата звернення: 17.03.2023).
20. Захаров С. Туристичні об'єкти. Природно-заповідні об'єкти. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2007. № 46-47. С. 15-25. URL: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/250/submission/copyedit/250-940-1-CE.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
21. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. Посібник. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с. URL: <http://librarium.freehostia.com/pryroda/tourism/11/turistichni-resursi-ukraini-lyubiceva.html> (дата звернення: 17.03.2023).
22. Паньків Н.Є., Сагайдак В. І. Організація культурно-пізнавального туризму. Сучасний стан та тенденції розвитку в Україні. Вісник Хмельницького національного університету, 2022, № 5. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/11/2022-310-10.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
23. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2023).
24. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. URL: <http://www.dnestrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.05.2023).
25. Державне агентство розвитку туризму України URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).
26. Літній відпочинок під час воєнного стану: куди можна поїхати жителям Дніпропетровщини. Суспільне. URL: <https://suspilne.media/253706-litnij-vidpocinok-pid-cas-voennogo-stanu-kudi-mozna-poihati-zitelam-dnipropetrovsini/> (дата звернення: 02.04.2023).
27. Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області. URL: <https://dp.dsns.gov.ua/uk/nakazi-z-administrativno-gospodarskih-pitan> (дата звернення: 02.04.2023).

28. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).

29. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. Дніпропетровська область. Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей URL: <http://docop.dp.ua/pro-pamyatki/reestr/> (дата звернення: 12.04.2023).

30. Асоціація міст України. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna_orenda_pptx.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

31. Путівник по Дніпропетровській області. Lowcost.ua. URL: <https://lowcost.ua/dnipro-region-guide/> (дата звернення: 12.04.2023).

32. Об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/content/obekti-svitovoi-spadshchini-yunesko-v-ukraini.html> (дата звернення: 16.04.2023).

33. Петриківка. Авторський блог Ігора Лісного про петриківський розпис. URL: <https://petrykivka.dp.ua/travel> (дата звернення: 16.04.2023).

34. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 02.06.2023).

35. Облікова картка «Козацькі пісні Дніпропетровщини». Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/> (дата звернення: 02.05.2023).

36. «Козацькі пісні Дніпропетровщини» включені до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, які потребують негайної охорони. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249539361> (дата звернення: 02.05.2023).

37. Природні ресурси. Дніпропетровська державна обласна адміністрація URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/prirodni-resursi> (дата звернення: 02.05.2023).

38. Курорт «Солоний лиман». URL: <http://saltliman.com/> (дата звернення: 02.05.2023).

39. Природно-заповідний фонд. Дніпропетровська державна обласна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/prirodno-zapovidnij-fond> (дата звернення: 02.05.2023).

40. Дніпропетровщина туристична. Дніпропетровська обласна рада. URL: <http://tourism.dp.gov.ua/objects> (дата звернення: 03.05.2023).

41. Малярчук Н. Сучасні тенденції розвитку основних видів туристичного підприємництва. Вчені записки Університету «КРОК» N 2(62), 2021. URL: <https://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/413/440>. (дата звернення: 03.05.2023).

42. Музеї України онлайн. Україна Інкогніта. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/exposition> (дата звернення: 03.05.2023).

43. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І.

- Яворницького. URL: <http://www.museum.dp.ua/> (дата звернення: 03.05.2023).
44. Криворізький історико-краєзнавчий музей. URL: <http://krmuz.dp.ua/> (дата звернення: 03.05.2023).
45. Дніпропетрівщина. 3D тури. Discover.ua. URL: <https://discover.ua/> (дата звернення: 03.05.2023).
46. Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2023).
47. Атлас туристсько-рекреаційних ресурсів Дніпропетровської області: розробка, інформаційне наповнення, видання. URL: <http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/works/25.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).
48. Афанасьєв О. Є. Дніпропетровщина туристська. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2012. №36 (761). С. 3–19. URL: https://olaff.at.ua/Science_work/dnepr_turist.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
49. Члени Ради Безпеки ООН визнають дії Росії такими, що спрямовані на знищення культурної спадщини українців. URL: https://risu.ua/chleni-radi-bezpeki-oon-viznayutdiy-rosiyi-takimi-shcho-spryamovani-na-znishchennya-kulturnoyi-spadshchiniukrayinciv_n130916 (дата звернення: 05.05.2023).
50. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Випуск 62. С. 178–196. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/Bordun-Visnik_Univer_Economics-stattya-22.pdf (дата звернення: 06.05.2023).
51. Зруйнована культурна спадщина України. Міністерство культури та інформаційної політики України. <https://culturecrimes.mkip.gov.ua> (дата звернення: 06.05.2023).
52. Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року. Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/xxiv-sesiya/> (дата звернення: 08.05.2023).
53. Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014 – 2025 роки. Дніпропетровська обласна рада. URL: https://oblrada.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_1-1.doc (дата звернення: 08.05.2023).
54. Програма збереження та розвитку об'єктів культурної і природної спадщини, розташованих на території Дніпропетровської області до 2025 року. Дніпропетровська обласна рада. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7> (дата звернення: 08.05.2023).
55. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
56. Трегубов О. С. Конкуентоспроможність туристичних дестинацій. Економіка і організація управління. 2016. № 3(23). С. 333–339. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/2903> (дата звернення: 08.05.2023).
57. Stokowski P. A. Languages of place and discourses of power: Constructing new senses of place. Journal of Leisure Research. 2012. Vol. 34. P. 368–382. URL:

<https://www.nrpa.org/globalassets/journals/jlr/2002/volume-34/jlr-volume-34-number-4-pp-368-382.pdf> (дата звернення: 08.05.2023).

58. Богославець О. Г., Бойко Н. О. Креативність як визначальний фактор трансформаційних процесів у розвитку рекреації. Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди : тези. Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.), відп. ред. А .А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 20–22. URL: <https://knute.edu.ua/file/NzM1OQ==/adb099cfb596b8fe5a685807aa58dd2e.pdf> (дата звернення: 08.05.2023).

59. Смирнов І., Любіцева О. Туристичний бізнес під час пандемії COVID-19: світовий та український досвід. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм. 2020. Вип. 3(2). С. 196–199. URL: <http://tourism.knukim.edu.ua/article/view/221278/221157> (дата звернення: 08.05.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Витрати туроператорів на послуги сторонніх організацій, у 2020 році (за регіонами), тис. грн.

	Витрати на послуги сторонніх організацій, усього	У тому числі								надання в оренду транспортних засобів	послуги із забезпечення стравами та напоями	спортивні та рекреаційні послуги	послуги в галузі культури, екскурсійне обслуговування	інші послуги
		послуги з розміщування туристів				послуги пасажирського транспорту								
		усього	з них		усього	з них за видами пасажирського транспорту								
у готелях та аналогічних засобах розміщування	в інших засобах розміщування		залізничного	повітряного		водного	наземного							
Україна	18338938,4	14361219,6	14242363,1	46973,7	3468085,5	15509,7	3265100,5	33879,1	153596,2	3474,1	125526,7	2502,9	216236,3	161893,3
Вінницька	3928,6	1956,5	1741,9	214,6	1654,8	–	20,6	–	1634,2	24,2	178,1	–	58,5	56,5
Волинська	2309,9	2076,9	290,7	1786,2	189,8	–	–	–	189,8	–	–	–	41,3	1,9
Дніпропетровська	5519,0	3645,6	3634,8	10,8	989,8	714,8	255,0	–	20,0	11,2	857,3	–	9,2	5,9
Донецька	1482,8	1443,5	1443,5	–	37,0	–	–	–	37,0	–	–	–	–	2,3
Житомирська	234,0	148,9	148,9	–	56,7	–	–	–	56,7	–	25,0	–	–	3,4
Закарпатська	5763,1	5056,3	4895,6	160,7	341,5	–	–	–	341,5	–	2,9	50,0	51,7	260,7
Запорізька	426,2	197,7	74,1	123,6	155,5	–	73,7	–	81,8	–	–	–	71,7	1,3
Івано-Франківська	235824,7	182650,9	182650,9	–	6883,1	–	5840,0	41,3	1001,8	–	11256,8	432,0	32,1	34569,8
Київська	39514,9	34506,0	34501,0	5,0	4814,7	–	4794,1	–	20,6	–	15,3	–	25,0	153,9
Кіровоградська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Луганська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Львівська	149464,5	85109,5	68951,2	4776,8	26900,6	–	7719,1	–	19181,5	146,0	28567,7	518,7	11,4	8210,6
Миколаївська	128,9	–	–	–	13,6	–	–	–	13,6	–	11,9	55,3	19,7	28,4
Одеська	13624,9	10868,3	10818,3	50,0	1777,9	21,8	1253,8	–	502,3	–	359,8	81,0	370,2	167,7
Полтавська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Рівненська	6993,4	3801,6	94,6	3707,0	406,2	–	–	–	406,2	–	721,6	–	1236,6	827,4
Сумська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	83,9	48,0	48,0	–	34,9	–	–	–	34,9	–	1,0	–	–	–
Харківська	14966,0	12295,0	1764,1	10530,9	2445,9	–	1714,1	–	731,8	–	40,0	–	68,2	116,9
Херсонська	4630,6	2375,0	–	–	842,8	–	–	20,0	822,8	–	1211,0	–	32,3	169,5
Хмельницька	362,4	–	–	–	123,2	–	–	–	123,2	–	–	–	–	239,2
Черкаська	803,7	87,6	18,0	69,6	685,7	–	2,0	633,0	50,7	–	–	–	15,1	15,3
Чернівецька	10863,3	10138,0	10138,0	–	555,8	–	555,8	–	–	–	–	–	–	169,5
Чернігівська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Джерело [23]

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Розподіл в'їзних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами за метою поїздки та регіонами у 2020 році, осіб

Регіон	Кількість туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	1957410	59627	1871767	14603	1165	4557	5691
Вінницька	7936	–	7936	–	–	–	–
Волинська	2726	–	2657	69	–	–	–
Дніпропетровська	22611	64	22027	283	–	108	129
Донецька	10324	–	10312	10	2	–	–
Житомирська	5052	–	5052	–	–	–	–
Закарпатська	7893	–	7893	–	–	–	–
Запорізька	17984	450	17047	487	–	–	–
Івано-Франківська	54864	55	54805	4	–	–	–
Київська	14086	4897	8587	495	15	92	–
Кіровоградська	1937	–	1924	13	–	–	–
Луганська	404	–	402	2	–	–	–
Львівська	52690	125	41118	11447	–	–	–
Миколаївська	2890	–	2888	2	–	–	–
Одеська	14948	1141	13703	10	67	–	27
Полтавська	2660	24	2636	–	–	–	–
Рівненська	5186	–	5186	–	–	–	–
Сумська	4199	1755	2440	4	–	–	–
Тернопільська	2318	–	2318	–	–	–	–
Харківська	18164	18	18091	55	–	–	–
Херсонська	2426	–	2426	–	–	–	–
Хмельницька	5312	–	5311	1	–	–	–
Черкаська	1811	–	1809	2	–	–	–
Чернівецька	4555	24	4504	7	20	–	–
Чернігівська	4383	–	4383	–	–	–	–
м.Київ	1690051	51074	1626183	1712	953	4465	5664

Джерело [23]

Додаток В

Таблиця В.1 – Розподіл внутрішніх туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та регіонами у 2020 році

	Кількість внутрішніх туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
Україна	187530	45057	121628	13729	573	2225	4318
Вінницька	5128	–	5128	–	–	–	–
Волинська	297	–	241	56	–	–	–
Дніпропетровська	2323	35	1901	279	–	–	108
Донецька	3484	–	3480	4	–	–	–
Житомирська	138	–	138	–	–	–	–
Закарпатська	2250	–	2250	–	–	–	–
Запорізька	5924	309	5128	487	–	–	–
Івано-Франківська	50176	55	50117	4	–	–	–
Київська	468	13	376	64	15	–	–
Кіровоградська	20	–	18	2	–	–	–
Луганська	4	–	2	2	–	–	–
Львівська	18371	–	7104	11267	–	–	–
Миколаївська	136	–	134	2	–	–	–
Одеська	1917	537	1355	1	24	–	–
Полтавська	751	9	742	–	–	–	–
Рівненська	1060	–	1060	–	–	–	–
Сумська	2338	1653	681	4	–	–	–
Тернопільська	437	–	437	–	–	–	–
Харківська	4230	–	4175	55	–	–	–
Херсонська	1823	–	1823	–	–	–	–
Хмельницька	745	–	744	1	–	–	–
Черкаська	617	–	615	2	–	–	–
Чернівецька	520	8	485	7	20	–	–
Чернігівська	110	–	110	–	–	–	–
м.Київ	84263	42438	33384	1492	406	2225	4318

Джерело [23]

Рисунок Г.1 – Пам'ятні монети «Петриківський розпис»
номіналом 5 та 10 гривень

Джерело [34]

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Перелік об'єктів природно-заповідного фонду
Дніпропетровської області

Район	Об'єкти природно-заповідного фонду	
	Загальнодержавного значення	Місцевого значення
Дніпровський район	Природний заповідник: Дніпровсько-Орільський Ландшафтний заказник: Кільченський Лісовий заказник: урочище Яцево Ботанічний сад: Ботанічний сад ДДУ Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва: парк ім. Шевченко Комплексна пам'ятка природи: урочище «Лелія»	Ландшафтний заказник: Балка Кирпична, Отченашкові наділи, Лівобережний Ботанічний заказник: Балка Павлівська, Балка Орлова, Балка Липова, Балка Осипова, Балка Бубликова, Балка Зміїна Ботанічна пам'ятка природи: Павлівський ліс, ділянка тополевих насаджень, ділянка дубових насаджень, Краснопільський, сад Геологічна пам'ятка природи: гранітні скелі Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва: парк ім. Глоби, Севастопольський парк, парк ім. Леніна, Центральний Регіональний ландшафтний парк: Дніпровські ліси (Придніпровський) Гідрологічний заказник: озеро Довге Заповідне урочище: гора Калитва
Криворізький район	Ландшафтний заказник: Інгулецький степ, Балка Північна Червона, Кам'янський прибережно-річковий комплекс Ботанічний сад: Криворізький ботанічний сад Геологічна пам'ятка природи: скелі Мопра	Дендрологічний парк: Саксагань Геологічна пам'ятка природи: виходи мігматиту, мігматитові скелі, сланцеві скелі, виходи аркозових пісковиків, скелеватські виходи, пісковикова скеля, виходи амфіболітів, відслонення аркозових пісковиків Ландшафтний заказник: Балка Північна Червона, Візирка Ботанічний сад: дендрологічний парк Ботанічна пам'ятка природи: дерево культурної груші, старовинна груша на Карнаватці Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва: парк ім. газети «Правда» Орнітологічний заказник: заплава р. Базавлук Гідрологічна пам'ятка природи: водопад на р. Кам'янка Регіональний ландшафтний парк: Балка Кобильна

Продовження таблиці

Нікопольський район	Ландшафтний заказник: Богданівський, Базавлуцький прибережно – річковий комплекс	Комплексна пам'ятка природи: нікопольські заплави Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва: орджонікідзевська зона відпочинку Ботанічна пам'ятка природи: білі тополі Ландшафтний заказник: Грушівка Заповідне урочище: Балка Крутенька
Новомосковський район	Ботанічний заказник: Комарівщина, Солоний лиман Ландшафтний заказник: Балка Бандурка, Приорільський	Ботанічний заказник: Балка Ягідна Орнітологічний заказник: василівська колонія сірих чапель Ентомологічний заказник: Новостепанівський, Топчинський Загальнозоологічний заказник: Новоселівський лиман Ботанічна пам'ятка природи: Поодинокі стоячі віковічні сосни, Орлівщанські дубові насадження, Орлівщанські віковічні сосни, Високопродуктивні дубові насадження, Віковий дуб, Вільнянські вікові дуби, Сторічні дубові насадження природного походження, Дуб пам'яті Леніна, Ділянка дубового лісу Василівської лісової дачі, Вікові дуби, Штучні дубові насадження, Сторічні дубові насадження Василівської лісової дачі, Ділянка вікових дубів Василівської лісової дачі, Столітні дубові насадження, ділянка соснових насаджень Ландшафтний заказник: Мар'янівсько-Кулебівський, Витоки річки Губинихи, Верхньокільченський, річка Багатенька, річка Кільченька, Верхньочаплинський, Заплавка, Верхньокільченський Регіональний ландшафтний парк: Самарські плавні Геологічна пам'ятка природи: природне відслонення Новомосковського горизонту зі стародавньою фауною

Продовження таблиці

Павлоградський район	Орнітологічний заказник: Булахівський лиман, Волошанська дача Ландшафтний заказник: Межиріччя	Ландшафтний заказник: Тернівський, Малотернівський, Троїцько-Вишневецький, В'язівський, Балка Городище, Урочище Могила Баба, Балка Свідівок, Голубівський, Варламівський, урочище Приорільське, Івано-Межиріцький Ботанічна пам'ятка природи: ділянка насаджень сосни звичайної, вікові дуби, в'язівські вікові дуби, віковий дуб, високопродуктивні насадження сосни звичайної Гідрологічна пам'ятка природи: чиста криниця Ботанічний заказник: Балка Водяна Ентомологічний заказник: Шандрівський
Синельниківський район	Ландшафтний заказник: Бакаї, Преображенський, Дебальцевські лимани, Мар'їн гай, петропавлівські лимани Лісовий заказник: Дібрівський	Ландшафтний заказник: Старовишневецький, урочище Хорошево, річка Соломчина, Гришаї, Новогригорівський, Чаплино-Васильківський, річка Чаплина, Надвовчанський, Балка Горіхова, Балка Скелька, Антонівський, Сухий бичок, долина річки Бик, Сухарева Балка, Вершина, Воронівський, річка Гайчур, Березово-Вишневецький, Старокасянівський, річка Янчур Ботанічний заказник: Балка Сад Геологічна пам'ятка природи: скелі залізистих кварцитів на р. Вовчій Іхтіологічний заказник: Балка Велика Осокорівка, Балка Ворона Ботанічна пам'ятка: Роздорський, Балка Садова, зразкова лісосмуга Пам'ятка природи садово-паркового мистецтва: Синельниківський Лісовий заказник: Новопавлівський ліс Орнітологічний заказник: заплава р. Самара Ентомологічний заказник: Покровський

Джерело: розроблено автором на основі [39].

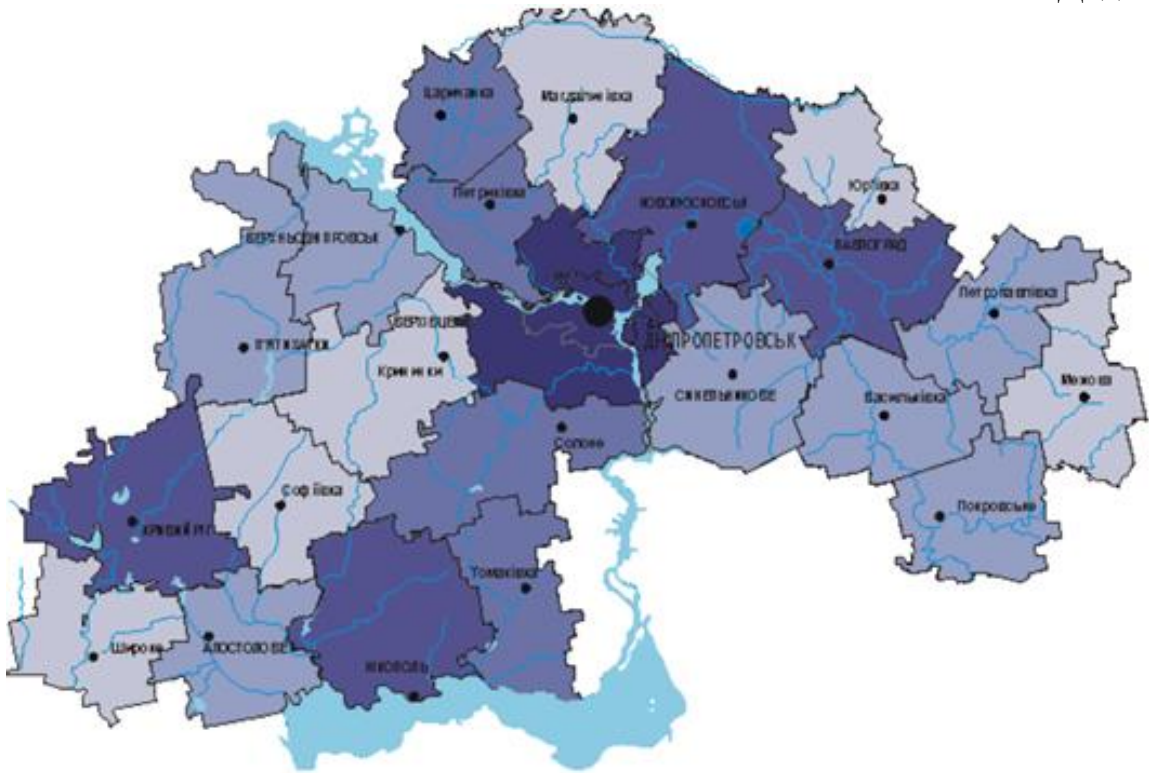

Рисунок Е.1 – Історико-культурний потенціал Дніпропетровської області
Джерело [47]

Рисунок Е.2 – Туристичне районування Дніпропетровської області
Джерело [48]